

Sveučilište u Zagrebu
Filozofski fakultet
Odsjek za povijest

Marijana Babić

RED VITEZOVA TEMPLARA

DIPLOMSKI RAD

Mentori

prof. dr. sc. Borislav Grgin
izv. prof. dr. sc. Hrvoje Gračanin

Zagreb
2017.

SADRŽAJ

I. UVOD	3
II. POČETAK	
2.1. Alfa i omega. Fenomen nastanka vojnih redova	6
2.2. Početak reda templara	8
2.3. Pravedni rat i sveti ratnici	11
III. REDOVNICI - RATNICI U SLUŽBI KRŠĆANSTVA	
3.1. Vitez templar	13
3.2. Obred inicijacije	17
3.3. Hijerarhija i ustroj Reda	18
3.4. Ratovanje, financije i diplomacija	19
3.5. Percepcija vojnog reda u očima suvremenika	24
3.6. Templari u Hrvatskoj	26
IV. ISTRAGA I OSUDA	
4.1. Suton vojnih redova	28
4.2. Uhićenja	32
4.3. Sporazum u Chinonu	34
4.4. Kraj Reda	38
V. ZAKLJUČAK	40
VI. BIBLIOGRAFIJA	42

I. UVOD

„Kao istinski i vrhunski obučeni borci u božanskoj bici, ispunjeni vatrom božanskog milosrđa, vi prenosite u djela riječi iz Evandjelja: Nema veće ljubavi od ove: da tko položi život svoj za svoje prijatelje.“

Inocent II., *Omne datum optimum*

(Riley Smith 2004: 546)

Vilim iz Tira, kroničar križarskih ratova, koji nije previše cijenio vojne redove, zapisao je kako su prilikom opsade jedne muslimanske utvrde, križari uspjeli načiniti pukotinu u zidinama, te je donio svoju interpretaciju događaja: „Bernard de Tremelay, veliki meštar Hrama, napredovao je sa svojim ljudima i postavio se upravo na pukotinu tako da nitko nije mogao ući. To je učinio samo da bi prikupio više plijena. Četrdesetorica templara prošla je kroza zid, dok su ostali čuvali pukotinu, sprječavajući tako bilo kojeg križara da ih prati. Turci su bili zaprepašteni kad su to vidjeli. Svi su templari bili poklani toga dana, s velikim meštrom“ (Gómez 2004: 33). Ovakva tumačenja nisu bila rijetkost kad je o templarima riječ, i svaki je autor smatrao da ima slobodu rastumačiti svijetu postupke i značenje templara. Razumije se da je ovdje Vilim Tirski bio zlonamjeran. Bilo bi logičnije i ispravnije da je ovako opisao bitku: 'Veliki meštar i četrdesetorica templara, koji su kao prethodnica križarske vojske hrabro krenuli u napad na Turke, prolazeći kroz pukotinu u zidinama ušli su prvi, unatoč opasnosti od sigurne smrti, jer su svoje živote zavjetovali za borbu protiv neprijatelja i u zaštitu kršćana'. Kako je, dakle, Vilim mogao zaključiti da su templari iz pohlepe za plijenom jurišali na neprijatelja koji ih je dočekao iza zidina i sve odreda poklao?! Upravo je ovakav pristup templarima razlog zbog kojeg se bavim ovom temom. Gotovo svaki autor i svako povijesno razdoblje imalo je svoje viđenje templara, i većina ih je bila pogrešna. Templari su bili daleko više! Jer ratnik koji hita ususret smrti, sigurno ne razmišlja o plijenu – njega nosi njegov ideal i duševni zanos.

Povjesničari imaju puno posla u rasvjetljavanju prave istine. Kritiziranje i optuživanje templara razmahalo se nakon procesa protiv Reda i na to su se nadograđivali svakojaki mitovi. Krivnja templara postala je povijesna činjenica. Osim toga, bilo je potrebno opravdati postupak francuskog kralja Filipa IV. Lijepog (1284-1314) i francuske monarhije pa su neki autori, poput Pierre du Puya, knjižničara Bibliothèque Royale, u svojoj povijesti templara iznijeli mnoge dokaze o krivnji templara (Napier 2007: 12, 13). U vrijeme progona mnogi suvremenici su branili nevinost Reda, posebice oni koji su motrili događaje iz Italije, gdje su najbolje razumijevali snagu novca i bili uvjereni da je novac bio glavni razlog progona, no ako je tko u Francuskoj i imao nešto reći u

obranu Reda, bilo je opasno isuviše glasno iznositi mišljenje usuprot francuskog kralja. Od tada se krivnja templara i razne konstrukcije samo gomilaju. Počelo ih se povezivati s raznim okultnim sektama i herezama, katarima i gnosticima, čuvarima Grala, masonima i rozenkrojcerima, a danas doživljavaju novi procvat u sektama *new agea*. Oni povezuju templare s ezoterijom i tajnim znanjima. Američka povjesničarka Sharan Newman ističe da je veza između templara i masona to što ljubomorno čuvaju svoje tajne, osobito obred inicijacije (Newman 2007: 396). To nije ni čudno, jer su templari bili vojnici i imali vojne tajne, a tajnost inicijacije imala je posve praktičnu svrhu. Ona je morala pokazati pravi karakter ratnika koji pristupa Redu, i razumljivo je da se morala čuvati u tajnosti jer inače ne bi poslužila svrsi.

Veliki problem povjesničara su poluistine i proizvoljne interpretacije templara. Gotovo svaki laik templare smatra srednjovjekovnim poluizmišljenim akcijskim junacima, a mnogi drže da templari uopće nisu ni postojali. Drugi, još teži problem je nedostatak izvornih dokumenata. Većina zapisa je sa suđenja templarima, dakle, obuhvaća jedan kratki i završni dio templarske povijesti, a još veći problem je to što su mnoga svjedočanstva dobivena na mučilima, što su iznuđena, povučena i mijenjana prema potrebi. Također, mnoga izvješća o templarima su subjektivne interpretacije suvremenika. Prvi koji se ozbiljno počeo baviti poviješću Hrama s nakanom da otkrije povijesnu istinu, bio je engleski povjesničar i novinar Peter Partner u djelu *The Murdered Magicians: the Templars and Their Myth* (Ubijeni magi: templari i mit o njima), izdanim 1987. g. u kojem razotkriva laži koje se oko templara gomilaju već sedam stoljeća. Zadnjih desetljeća ovaj je iznimni katolički red i vrhunski srednjovjekovni vojni korpus postao je zanimljiv predmet istraživanja mnogih povjesničara. Fenomen vojnih redova usko je povezan s fenomenom križarskih ratova. Susret različitih kultura i vjera na istomu mjestu, neizbježno je doveo do sukoba, stoga su se u Jeruzalemu formirali vojni odredi za zaštitu kršćana i Svetog Groba, što će templari učiniti svojom karizmom. S vremenom je Red silno ojačao i stekao goleme posjede diljem Europe, kojih su se mnogi htjeli domoći. Postupno, kako su kršćani gubili teritorij u Svetoj Zemlji, tako je i uloga templara opadala, da bi ih naposljetku u namještenom procesu francuski kralj Filip IV. Lijepi uspio razbiti pokušavajući se dočepati njihovih imanja. Progon i montirani proces templara bili su demonstracija moći i propagande, koja je preko noći izokrenula pojam templarskog reda iz uzorne katoličke zajednice u diabolčku skupinu. Optužbe za idolatriju i sotonizam, kao i misteriji koji su se vezali uz ovaj vojnički red, bile su tolike da se sva tajna i protucrkvna društva nadahnjuju njima, pa čak i prisvajaju ime templara, dodajući mu nova značenja i nove laži, a svoj će vrhunac doseći u prosvjetiteljstvu kad masonerija preuzima model hijerarhije templara umišljajući da su njihovi nastavljači. Masoni templarima priznaju jedino velikog meštra, preceptore i vizitatore, no činjenica je da su templarima pripadali i pučani koji su se na templarskim prebendama bavili poljodjelstvom i obrtništvom. Bilo je nekoliko „novotemplarskih“ društava koji su daleko od onog što red templara

jest: katolički vojnički red, a ne tajno društvo, nezavisni od svake svjetovne vlasti, podložni jedino papi. Protestanti su također iskoristili tvrdnje o vezi templara i masona, a time i Katoličke Crkve, no kasnije su zauzeli stav da ako ih je Papa mrzio, tada mora da su bili u redu (Newman 2007: 404).

Naposljetku su i katolički pisci počeli preispitivati njihov slučaj i prvi je u obranu templara stao opat Jeune iz samostana Etival 1789. g. (Napier 2007: 13). Uostalom, od samog početka templarima nije manjkalo kritičara. U ono vrijeme prvi je prigovor izazivala činjenica da su ovi redovnici ujedno bili i vojnici, i bili su presedan u povijesti kršćanskog društva, te su kao takvi izazivali velike polemike, a njihovo se ponašanje pozorno pratilo i predano se ukazivalo na njihove pogreške. Prvi dio ovog rada bavi se pitanjima ratnika redovnika i stavlja ih u povijesni kontekst europskog srednjeg vijeka. Sljedeće, golemi je problem unutar same Crkve predstavljala činjenica da su templari, odgovorni jedino papi i potpuno nezavisni od crkvenih autoriteta, bili jedno izdvojeno i zasebno tijelo izvan domašaja Crkve, a većinu vremena i fizički odvojeni na Bliskom Istoku. Drugi dio se bavi djelovanjem i načinom života templarskog reda. Postojanje Jeruzalemskog Kraljevstva bio je problem sam po sebi, jer je nastalo usred neprijateljskog područja, i bilo u stalnoj opasnosti od Arapa, kao i u neprekidnim unutarnjim zavadama i grabežu oko vlasti. Dodatni je problem templarima, kao i Jeruzalemskom Kraljevstvu, bilo beskrajno rivalstvo s vitezovima Reda sv. Ivana ili hospitalcima. Ta su dva reda bila najuglednija, najbogatija i najvažnija u obrani Jeruzalema. Međutim, njihovo međusobno nadmetanje predstavljalo je problem, kako vojni, tako i etički, a bilo je ozbiljna ugroza obrane kraljevstva. Naposljetku, problem Reda bile su i same njegove funkcije podijeljene na vojničku i činovničku, odnosno novčarsku. Ispočetka su administratori bili nužni, jer su se bavili elementarnim pitanjima opskrbe namirnicama i oružjem, raspodjelom dobara, kao i svim gorućim pitanjima koja su se događala u jednom velikom i kompleksnom gospodarstvu u kojemu je živjelo stotine ljudi, konja i stoke. Također, bili su najsigurniji čuvari kojima bi križari i kraljevi mogli povjeriti svoj novac. Ta je služba bila povjeravana braći laicima, jer su je pravi templari držali djelatnošću za priproste. Međutim, administrativno-financijska uloga je postupno rasla jer su potrebe bile velike, a još i više kako se smanjivala njihova vojna uloga, te su s vremenom ekonomski zadobili vrlo ugledan položaj u redu pribavivši im naklonost kraljeva i velikaša. Štoviše, nakon gubitka Svete Zemlje, bavljenje financijama je postala njihova glavna djelatnost.

Treći dio ovog rada bavi se istragom i osudom koja je provedena nad templarima. Oni su, između ostalog, optuženi da su upravo oni štovali Alaha, a to se potkrepljuje činjenicom da su se templari klanjali navodnoj glavi idola u liku Bafometa, odnosno *Yalla* ili Alaha, kako su ga Arapi zvali. Tvrdnje su temeljene na priznanjima dvaju redovnika na mukama da je Red obožavao glavu idola čije su ime izveli iz egipatske hijerarhije *Bahúmida*, dakle, templari sežu čak do egipatske magije, hijeroglifskih zapisa i piramida. Međutim, pravovjerni islam zabranjuje prikazivanje boga,

stoga templari nisu mogli biti ni muslimani, nego naprotiv muslimanski heretici. Kardinal Berengar Fredol bio je iskusan u istraživanju heretika i on je pripremio stroge kriterije za ispitivanje moguće hereze kod templara. Istraga je pokazala prave razmjere krivovjerja: od 1114 svjedočenja, dva spominju klanjanje Bafometu, što je vjerojatnost od 0.17%, dok 1061 od 1114 templara, odnosno 95.2%, tvrdi da u Redu nije bilo idola (Frале 2010: 12). Radilo se, naime, o iskazivanju poštovanja jednom prikazu glave Isusa Krista. Danas je problem to što ne možemo do kraja razjasniti kolika je krivnja templara u procesu koji se vodio protiv njih. Prvi je problem povjesničara to što je većina materijala koje se tiču templara tek zapisi sa saslušanja i suđenja, a službeni iskazi koji su templari davali bili su većinom dobiveni na mučilima. Stoga nije jasno što je uistinu istina, a što je laž. No, jedan od najvažnijih dokumenata za red templara nedavno je pronašla talijanska povjesničarka Barbara Frале, nakon što je gotovo sedamsto godina ležao u Vatikanskom arhivu, zabunom upisam pod krivom klasifikacijom. Bio je to dokument istrage u Chinonu i izuzetno je važan jer otkriva da je s templara skinuta krivnja. Radi se o istrazi papinskih legata nad templarskim vođama koji su se pokajali za svoje prijestupe i primili odrješenje. Taj je pronalazak izazvao senzaciju jer se o njemu znalo samo iz posrednih izvora i bilo je sumnji da se ikad i dogodio (Frале 2010: 186). Povjesničari imaju puno posla u traganju za pravom istinom o templarima, kako bi oni za ljudsko društvo bili ono što su uistinu i bili, bez dodataka i izmišljotina.

II. POČETAK

2.1. Alfa i omega. Fenomen nastanka vojnih redova

Jeruzalem je postao mjesto hodočašća nakon obraćenja cara Konstantina (306-337) koji je dao izgraditi baziliku Isusova uskrsnuća, a njegova majka Jelena pronašla je mnoge ostatke Isusove muke, kao i pravo drvo Križa. U 7. st. Jeruzalem osvajaju Arapi koji su ipak dopustili hodočašća i vjerske obrede, uz poseban namet za nevjernike - *dhimni*. Međutim, 1009. g. Jeruzalem osvajaju i pljačkaju egipatski Fatimidi pri čemu je srušena i crkva Svetog Groba. Razaranje Jeruzalema u kršćanskom je svijetu odjeknuo kao događaj koji prethodi Kristovom dolasku, prorečen u djelu *Libello sull' Anticristo* opata Adsona de Montier-en-Dera (+992) da će zadnji franački kralj okupiti svu moć Rimskog Carstva i krenuti u Jeruzalem da u Maslinskom vrtu položi žezlo i krunu. Pojava Antikrista i Posljednji sud povezani su s ulaskom u novi milenij, stoga su kršćani trebali u Božjem gradu dočekati „kraj svijeta“- Kristov novi dolazak i otkupljenje ljudi. Papa Sergije IV. (1009-12) pozvao je na stvaranje kršćanske oslobodilačke flote uz obećanje oprosta od grijeha onima koji se odazovu. Usprkos opasnosti, hodočašća u Svetu Zemlju bila su još intenzivnija, a velika pogibelj

učinila je zavjet još zaslužnijim. Raul Glaber i onovremeni pisci bili su uvjereni da nadnaravna sila vodi ne samo pokajnike i razbaštinjene koji su tražili novi početak, već i bogate vlasteline koji su ostavljali život u povlasticama i raskoši (Frale 2010: 24-25). Po riječima povjesničara Christophera Tyermana, Jeruzalem je u mislima kršćanskih vjernika bio Sveti Grad, mjesto gdje se raj uzbiljuje „između neba i zemlje, Boga i čovjeka... ideal vremenit i duhovni, tjelesni i nadnaravni.“ (Tyerman 2010: 77). Sredinom 11. st. u europskom društvu događala se velika crkvena reforma koju su započeli sv. Petar Damiani i redovnici iz Clunyja, a ratovi, prirodne nepogode, epidemije i oskudica bili su shvaćeni kao Božji poticaj da se pokaju i obrate Bogu (Frale 2010: 32-33).

Bizantski carevi su nakon pada Jeruzalema sklopili sporazume s arapskim namjesnicima o obnovi bazilike Svetog Groba i položaju kršćana. Međutim, car Aleksije I. Komnen (1081-1118) suočio se s ekspanzijom Seldžuka koji su zauzeli bizantske posjede na Bliskom Istoku pa je bio prisiljen tražiti pomoć Grgura VII. (1073-85). Papa je u to vrijeme bio u sukobu s njemačkim carem Henrikom IV. (1056-1106) oko laičke investiture i želio je imati Bizant na svojoj strani, stoga je se obratio plemićima koji su mu se zakleli na vjernost. Križarska misija značila je odsustvo gospodara s imanja koje ostaje izloženo pljački pa je na te plemiće Papa protegao poseban blagoslov Crkve i njihovu vojnu proglasio službom svetom Petru. Europa je u to vrijeme proživljavala teška nasilja bandi koje su ubijale, pljačkale i uništavale polja. Među njima je bilo mnogo mlađih plemićkih sinova koje je Salijski zakon u Francuskoj lišio bilo kakvog udjela u nasljedstvu jer je sve nasljeđivao najstariji sin. Crkva ih je pokušavala obuzdati svečanim zakletvama mira, tzv. „Božjim primirjem“, no bilo je to samo privremeno rješenje (Frale 2010: 29-30). Papa Urban II. (1088-99) došao je na ideju da oružje tih kriminalaca okrene prema nevjernicima i obrani kršćane na Istoku, te istovremeno postigne mir s Carigradom. On je 27. studenoga 1095. g. iz Clermonta pozvao u rat za obranu kršćanske braće, izloživši sve materijalne koristi tog rata - oduzimanje zemlje Seldžucima značilo je osvajanje druge domovine i uglednog društvenog položaja, a istovremeno je značilo i poraz Kristovih neprijatelja. Prisutne je prijedlog oduševio te su, nadahnuti Isusovim riječima: „Ako tko hoće ići za mnom neka se odreče samoga sebe, neka uzme svoj križ i neka me slijedi!“ (Mt 16, 24), na rame prišili križ kao znak prihvaćanja zavjeta. Iz cijele Europe pristizali su hodočasnici (Frale 2010: 31-32). Britanski medievist Christopher Tyerman o pojavi križara kaže: „Povratak slike idealne Crkve u kršćanski svijet... bilo je više od promidžbenog sredstva ili ulizivanja i predaje loše upućenom populizmu, kako su to tvrdili neki povjesničari 20. st... Prije je to označilo konačnu *libertas ecclesiae* kojoj je stremio čitav pokret reformne Crkve“ (Tyerman 2010: 76). Svečanost prihvaćanja križa postala je karakteristična i za hodočašća. *Crucesignati*, ili križonoše, nosili su hodočasnički štap i torbu, no bili su i naoružani. Imali su privilegije hodočasnika i uz duhovnu povlasticu oprosta od grijeha, još i crkvenu zaštitu i pravni imunitet. „Hodočašće, a ne rat, bio je premoćan odgovor na zauzimanje Svete Zemlje“ (Tyerman 2010: 248).

Dana 15. srpnja 1099. nakon mukotrpane opsade križari su uspjeli osvojiti Jeruzalem. Kršćanski zapovjednici su razdijelili područje Sirije i Palestine koje je nazvano *Outremer*, što doslovno znači Prekomorje (franc. *outr-mer*), primorski pojas od armenskog područja do Gaze - granice s fatimidskim Egiptom. Činile su ga četiri zemlje: Jeruzalemsko Kraljevstvo - obalni pojas od Gaze do Bejruta, Grofovija Tripolis od Bejruta do Margata, Kneževina Antiohija od Margata do Aleksandrije, te u unutrašnjosti na sjeveroistoku Grofovija Edesa, od Aleksandrete do Urfe (Frále 2010: 102). Te su se državnice uspjele konsolidirati unutar arapskog svijeta, a osobito jaka bila je Antiohija na važnom trgovačkom križištu i u blizini prirodnih resursa. Bili su u dobrim odnosima s Arapima jer su susjedne arapske države bile u zavadi, a nastala je i umjetnost kao zajednički plod zapadnjačkih, arapskih i bizantskih elemenata. Balduin I. (1100-18), kralj Jeruzalema, nije mogao stvoriti centraliziranu vlast na cijelom području pa su samo smjestili garnizone na strateške točke, ubirali danak u selima, a povremeno i pljačkali arapski teritorij. Palestina je sušno područje, siromašno prirodnim resursima, a europski pridošlice, navikli na drugačiji način života, trpjeli su glad i bolesti. Život u tom području bio je u stalnoj pogibelji, što su dodatno pojačavali unutrašnji sukobi, a vojska je trpjela kronični manjak ljudstva. Najveća prijetnja kršćanskom kraljevstvu bio je fatimidski kalif koji je držao garnizone na obalama Gaze i Ascalone. Balduin I. je pozvao kršćane Zapada da nasele Svetu Zemlju te su u *Outremer* pristizali Europljani, većinom Francuzi i nešto manje Nijemaca. Bilo je mnogo i onih koji su ostavili sve i sklopili nerazrješivu vezu sa Svetom Zemljom da će umrijeti i počivati pored Svetog Groba, a Hugo de Payens iz Troyesa, vitez grofa od Champagne, ostao je zauvijek u Jeruzalemu gdje je osnovao red koji je izmijenio povijest Svete Zemlje (Frále 2010: 34-37).

2.2. Početak reda templara

U Nablusu je 1120. g. nakon užasnog pokolja hodočasnika kod Jordana, održana skupština kršćanskih vođa Svete Zemlje, a jeruzalemski kralj Balduin II. (1118-31) pozvao je kršćane da osnuju kršćanske oružnike u Svetoj Zemlji. Za obranu hodočasnika bila je zadužena kraljevska vojska sastavljena od plemićkih trupa u Svetoj Zemlji, no ovi su se uzjogunili i držali kao suvereni gospodari na novoosvojenim posjedima. Problem Jeruzalema višestruko je složen jer ga svojim svetim gradom smatraju i Židovi, i kršćani, i muslimani koji su kod ruševina Salomonova hrama bili podigli džamiju poznatu kao Kupola na stijeni, al-Aksa, jer je čuvala kamen s kojega se po predaji prorok Muhamed popeo na nebo. Nakon kršćanskog osvajanja, džamiju su naselili augustinci i grčki kanonici, i oni su prihvaćali vojnike obraćenike koji su položili zavjet da će živjeti po pravilima Reda s obvezom zaštite kršćana i hodočasničkih putova. Tako su nastala prva laička bratstva u službi Bazilike. Jedno bratstvo osnivaju vitezovi Hugo de Payens i Gotfrid de

Saint'Omer, a iz te pobožne namjere uskoro će nastati jedna od najuglednijih i najmoćnijih ustanova latinskog Istoka (Frале 2010: 37-38).

Ispočetka bratstvo nije imalo stalno sjedište niti prepoznatljivu odoru, nego su nosili odjeću darovanu od stanovnika Jeruzalema i pokoravali se Kapitolu kanonika Hrama. Talijanska povjesničarka Barbara Frале objašnjava pojam siromaštva koji je u 12. st. imao drugačije značenje od današnjeg - siromaštvo je bilo više dimenzija duha, negoli materijalnog stanja. *Pauper* - siromašan nije suprotnost od *dives* - bogat, nego je antipod pojmu *potens* - moćan, koji se služi oružjem i moći u društvu, a ljudi od oružja koji su vlastitim izborom ostavili oružje i moć koju im je ono davalo, postali su „dobrovoljci siromaštva“ (Frале 2010: 40-41). Payensova skupina je postala prava redovnička družba koja je pred patrijarhom Jeruzalema oko 1120. g. položila zavjete poslušnosti, siromaštva i kreposti, a on im je povjerio zadaću da oružjem štite hodočasnike od napada muslimana (Frале 2010: 38). Te je godine među njima neko vrijeme boravio i grof Fulk Anžijski, budući kralj Jeruzalema, koji ih je velikodušno nadario, a Balduin II. im je darovao dio zgrade koja mu je u početku služila kao kraljevska palača pokraj Salomonova hrama (Tyerman 2010: 244). Tako se ime bratstva službeno nazvalo punim imenom *Pauperes commilitones Christi templi Salomonici*, ili *Militia Salomonica Templi*, a kasnije *Fratres Templi* ili templari, ili samo Hram, a također i hramovnici. Oni nisu javno djelovali niti su pokušavali pridobiti nove članove, no broj im se povećao nakon potvrde bratstva na koncilu u Troyesu 1129. g. (Frале 2010: 39, 41).

Zbog manjka vojnika Balduin II. i jeruzalemski patrijarh smatrali su da se Payensovo bratstvo može upotrijebiti kao vojska podčinjena Crkvi i služiti kralju u obrani kraljevstva. Vitez je bio skupo oružje srednjovjekovne vojske, opremljen bojnim konjem i oružjem koje su mogli izraditi samo specijalizirani obrtnici, a i luksuzna rezidencija koju su dobili od kralja bila je u neskladu s izvornom siromaškom namjerom, no ovom gestom kralj ih je želio postaviti uz se kao bliske suradnike. Godine 1126. templarima je pristupio grof od Champagne, pripadnik najvišeg francuskog plemstva, i time dao snažan zamah osnivanju reda templara (Frале 2010: 43). Veliki problem je bio nedostatak vojnika i trebalo ih je potražiti u Europi, gdje se Payens uputio 1127. g. s nekolicinom subrača. Kroz tri godine putovanja stekao je naklonost najmoćnijih velikaša Europe, kao i Henrika I. Engleskog (1100-35) koji ga je pozvao da osnuje bratstva u Engleskoj i Škotskoj. Anglosaska kronika bilježi da ga je kralj primio s velikim počastima i dao mu zlata i srebra, a iz Marseillesa je krenuo s velikim brojem dobrovoljaca i novca za potrebe rata (Barber 2003: 14).

U siječnju 1129. g. kardinal Matteo d'Albano, legat pape Honorija II. (1124-1130) predsjedavao je koncilu u Troyesu, a njegovo je prisustvo bila prilika da rasprave osnivanje novog reda. Veliko je pitanje bilo kako ustanoviti red braće koji bi uz molitvu i duhovnost mogli i ratovati i ubijati. Zatim pitanje nadležnosti - ako bi bratstvo bilo samo vojno, moglo bi pasti pod nadzor svjetovne vlasti ili vojne aristokracije u bratstvu. To se moglo urediti tako da bi Red služio

isključivo za potrebe Svete Zemlje, i bio podčinjen jedino Papi (Frале 2010: 46). D'Albano je dao papinu potvrdu Redu i otpočela je službena povijest templara. Red je posvećen Djevici Mariji i potvrđena su Pravila koja je sastavio najutjecajni francuski klerik, sv. Bernard, opat Clairvauxa (Frале 2010: 60). Povjesničar Christopher Tyerman daje osebujan opis sveca: „Bernardova uočljiva duhovnost, koju je svjedočio svojim suhonjavim, asketskim, gotovo krhkim tijelom, spojena s odlučnom i snažnom jasnoćom uma, rječitošću i grubom otvorenošću, činile su ga razoružavajuće djelotvornim govornikom, kao i neodoljivim osobnim savjetnikom, a istodobno i izvanrednim sudskim polemičarom, akademskim misliocem, vjerskim tješiteljem, političkim djelatnikom i čudotvorcem“ (Tyerman 2010: 263). Na koncilu u Pisi 1135. g. Inocent II. (1130-43) ratificira propis novog reda, a 1147. g. dobili su povlasticu da nose križ od crvene tkanine na lijevom ramenu kao vidljivi znak mučeništva (*LM* 1977, 603-605, s.v. Templer). Inocent II. izdao je 1139. g. apostolski privilegij templarima *Omne datum optimum* (Frале 2010: 61). U zahvalu za mučeništvo u obrani kršćana, privilegij im je dao potpunu autonomiju od crkvene i svjetovne vlasti, oslobođeni su i poslušnosti patrijarsima i bili su odgovorni jedino papi, kako bi se izbjeglo da vladari, feudarci ili biskupi upotrijebe templare za osobne interese. Meštar i glavni kapitul Reda mogli su upravljati bez ičijeg uplitanja, čak im je dana mogućnost da imaju vlastite svećenike. Darovane su im i ekonomske povlastice, te su bili oslobođeni uobičajenih poreza kako bi sva njihova sredstva bila usmjerena za križarsko djelo. Red je u nekoliko godina toliko ojačao da su imali nekoliko kuća (*mansiones*) i podijelio se na provincije kojima su upravljali supervizori. Uživao je veliki ugled i mnogi plemići su tražili da ih prime kao duhovne članove. Do 1150. g. Red je stekao imanja od Engleske do Italije i Portugala, gdje su osnovali regionalna zapovjedništva, a broj provincija je narastao na ukupno deset, istočne: Jeruzalem, Antiohija i Tripolis; i europske: Francuska, Poitou, Engleska, Portugal, Aragon, Apulija i Ugarska (Barber 2003: 13).

U Jeruzalemu je postojao još jedan vojni red, Bolnički red svetog Ivana ili Red hospitalaca, danas poznatiji kao Malteški red. Bio je to prvi red u Svetoj Zemlji, nastao iz velike potrebe za bolničarima i njegovateljima, i bili su posebno omiljeni jer su brinuli za siromahe i bolesne, primali pacijente bez obzira na rasu i vjeru, a na svomu vrhuncu njihova je bolnica pokraj crkve Svetog Groba bila vođena na najluksuznoj razini: mogla je zbrinuti dvije tisuće bolesnika, a hranili su ih mesom triput tjedno i bijelim kruhom (Tyerman 2010: 206, Riley-Smith 2004: 547). Povijest templara u Svetoj Zemlji usko je povezana s hospitalcima, jer su bili ključna snaga križarske vojske i jer su jedni drugima bili dobar primjer za neka pitanja organizacije reda. Tako je hijerarhijska struktura hospitalskog reda poslužila kao model templarima, dok su ovi po uzoru na templare preuzeli vojnu ulogu, premda su i dalje zadržali svoju prvotnu ulogu skrbi za bolesne i siromašne. Karizma templarskog reda nadahnula je osnivanje novih viteških redova. Christopher Tyerman nabraja: Red teutonskih vitezova ili Njemački red, koji se održao do danas; vojni redovi na

Iberskom poluotoku za borbu protiv Maura: Calatrava i Alcantara u Kastilji, red Santiago u Leonu, red Avis u Portugalu, bratstvo Alfonsa I. Aragonskog u Montrealu del Campo; engleski Red Svetog Tome od Akre, bratstvo iz Belchite u Danskoj za zaštitu od gusara, Braća mača u Livoniji i Pruski vitezovi u Dobrinu. Ova bratstva su povezala molitveni život s vojnom službom i prije svake bitke članovi su primali Svetu pričest i ispovijedali se (Tyerman 2010: 245-246). Također, u 13. st. su postojali i ženski samostani povezani s hospitalcima. Premda su templari strogo zabranjivali pristup ženama, zabilježeno je nekoliko primjera gdje su sestre živjele u precepturama s braćom, a čak je zabilježeno da je Ermengarda d'Oluja bila preceptor u Rourellu u Aragonu (*DMA* 2004: 604, s.v. Templars). Ti su redovi bili jedan vid velike obnove i širenja institucionalnog vjerskog života u 12. st. Oni koji se izdvajaju kao ratnici Križa i koji se pridružuju redovima „kao malena elita prihvaćenih vitezova nisu bili *crucesignati* u uobičajenom smislu. Njihovi su križevi bili znakovi *doživotnog poziva*, a ne privremeni činovi pokajanja“ (Tyerman 2010: 246).

2.3. Pravedni rat i sveti ratnici. Izvorišta viteških redova

Duhovnici kojima se Payens obratio nisu razumjeli njegove želje jer je za kršćane vojničko zanimanje značilo preziranje Božjeg zakona. Međutim, u 10. st, koje povjesničari nazivaju „željezno stoljeće“ jer je obilježeno provalama Mađara i Normana, nasiljem i bezvlašćem, Crkva je ublažila stav prema zanimanju vojnika. Nastalo je više apologetskih dokumenata o novom ratovanju, kao *Causa 23* Gracijana iz Bologne u zbirci kanonskog prava *Decretum*, oko 1140. g, te traktat *De laude novae militiae* svetog Bernarda (Tyerman 2010: 247). Zanimljiv je zapis Bourcharda iz Wormsa (965-1025) u *Decretumu* koji se referira na pismo Nikole I. (858-67), a kojim Papa pokajnicima dopušta uporabu oružja protiv pogana. Kasniji sukobi oko investiture nagnali su pape da ustroje vlastitu vojsku, no tu se radilo o svjetovnjacima. Crkva je nastojala ograničiti nasilja pa su biskupi održavali skupove s kojih su proglašavali „Božji mir“ ili „Božju pravdu“, nastojeći pridobiti lokalne moćnike na svečane zakletve mira barem u vrijeme svetkovina. Ta ideja „Božjeg mira“, *Pax Dei*, počela se širiti u Francuskoj u 11.st, i dodatno je ojačana „Božjim primirjem“, a lokalni vlastodršci pod prijetnjom ekskomunikacije bili su dužni čuvati mir i zakleti se da će štititi redovnike i kler, slabe i siromašne (Tyerman 2010: 55).

Christopher Tyerman razmatra opravdanost ratovanja i nasilja od Aristotela koji je upotrijebio izraz *bellum iustum* - pravedni rat, da označi rat koji se „mora voditi poradi mira“, preko Rima koji je dodao i „pravedan povod“, *causa belli*, do kršćanskih pisaca (Tyerman 2010: 45). Sv. Augustin je smatrao da je grijeh uzrok rata, no rat se može ratom i suzbiti, pa može postati sredstvo za postizanje pravednosti. Augustinove misli nastavio je sv. Toma Akvinski, a *bellum iustum* sve se više približio *bellum sacrum* (svetom ratu). *Decretum* navodi da je dopušteno boriti se protiv

neprijatelja Božjih koji nastoje uništiti kršćanstvo na tlu Svete Zemlje (Tyerman 2010: 45, 47). I sv. Bernard u svojim pohvalama „novom viteštvu“ templare je manje promatrao kao vojnike, a više kao one koji se bore za Krista i Svetu Crkvu: „Templar je Kristov osvetnik nad onima koji čine zlo, i branitelj kršćana“ (Hehl 2004: 216). Nakon pojave knjige „Život Geralda, grofa Aurillaca“, 930. g, mijenja se svijest o ratniku, jer je sv. Gerard, o kojem djelo govori, bio velikaš koji je živio skromno i pravedno, a svoju je moć stavio u službu obrane puka i Crkve. Njegov lik svetog ratnika preobrazio je srednjovjekovnog borca. Grgur VII. (1073-85) je vjerovao u ideju svetog rata, čak je htio osnovati papinsku vojsku - *militia sancti Petri* za obranu od Seldžuka. Prema Grguru, dva su oblika ratovanja: jedan grešan i sebičan, drugi pokajnički, u zaštitu slabih i Crkve. Bonizzo, biskup Sutrija, u djelu *Liber de vita christiana* - „Knjiga o kršćanskom životu“, označava ratnike koji se bore za dobro kao pripadnike *ordo pugnatorum*, pokajničkog staleža, koji će za svoju službu u pravednom ratu zaslužiti vječni spas. *Ordo pugnatorum* sve se više uzdizao u časti po vijestima o križarskim ratovima koje su se širile kroz propovijedi, kroz *chansons de geste* i svjetovne pjesme, kao i kroz epska djela o križarskim ratovima, *Chançon d'Antioche* i „Pjesan o Rolandu“, izazivajući uzbuđenje od gostionica do dvorova, i povezujući kršćanstvo s ratovanjem za pravednu stvar (Tyerman 2010: 236).

Pokajničko ratovanje bilo je korisno sredstvo u borbi protiv neprijatelja, pa su pape udjeljivali oprost svojim saveznicima koji je izjednačen s onim Urbana II. u Clermont-Ferrandu. Urban II. je naveo precizne uvjete za oprost: primit će ga samo oni koji u Jeruzalem idu „zbog odanosti Bogu“, i pazilo se da ne bude olako iskorišten (Hehl 2004: 208). Veze s Jeruzalemom izazivale su poštovanje i uspijevale vratiti izgublenu čast ili izmiriti zaraćene stranke. Tako je car Henrik IV. (1056-1106) na saboru u Mainzu u siječnju 1103. g. svečano objavio da namjerava hodočastiti u Svetu Zemlju, a u pismu je opatu Hugu iz Clunyja izrazio želju za hodočašćem pod uvjetom da se postigne mir s Papom oko investiture. Međutim, kako dogovor nije bio postignut, nije se dogodilo ni hodočašće. Jednako su i engleski kraljevi u sporazume sa svojim lenskim gospodarima, francuskim kraljevima, uključivali i put u Jeruzalem (Tyerman 2010: 241-242).

Nakon početnih neuspjeha i nerazumijevanja od strane duhovnika, ideju o viteškom redu podržao je opat samostana Citeaux, sveti Bernard iz Clairvauxa koji je sastavio pravilo reda, a on je i autor traktata *De laude novae militiae* ili „U pohvalu nove vojske“, gdje opisuje svetog ratnika u liku viteza templara koji u sebi nosi duhovnost redovnika i fizičku snagu viteza. Kršćanski mislilac Adalberon zaključio je da je Bog uredio ljudsko društvo u tri staleža, tzv. *ordines*: na ljude od vjere koji mole za sve, na seljake i obrtnike koji rade za sve, i na plemstvo koje brani prva dva reda (Hehl 2004: 194). Templari su tako postali stupovi svijeta, po mišljenju redovnika Guilberta de Nogenta, jednog od najznačajnijih intelektualaca 12. stoljeća, jer su ujedinili duhovno i svjetovno savršenstvo ostvarivši zadaću Crkve i plemstva (Frале 2010: 62, 100). To je moguće značenje templarskog

pečata s prikazom dva viteza kako jašu na istom konju (Frале 2010: 62-63). Britanski povjesničar Malkolm Barber navodi i drugo značenje pečata, naime, da ta slika znači templarsku skromnost i siromaštvo (Barber 2003: 10), također ima i značenje templarskog jedinstva (Napier 2003: 49). Augustinci koji su prihvatili Huguesovo bratstvo, razumjeli su njihov ratnički karakter jer je kultura Istoka poznavala vjerskog borca preobraženog Božjim svjetlom, a i sv. Augustin je cijenio one koji su svoj život stavili u obranu potlačenih u „pravednom ratu“. Templari će dobiti zamah s pismima nepoznatog autora „Huga Grešnika“ (*Hugo Peccator*) za koga se pretpostavlja da bi mogao biti Payens ili Hugo de St.Victor. On nastoji pokazati da njihovi naponi u obrani Crkve i kršćana nisu grešni jer se mir u svijetu ne može postići povlačenjem iz svijeta, nego radom na stvaranju mira (Hehl 2004: 215).

III. REDOVNICI - RATNICI U SLUŽBI KRŠĆANSTVA

3.1. Vitez templar

„Namjeravam navijestiti novi red vitezova, potpuno nepoznat u prethodnim razdobljima, koji ne štedeći snagu, vodi borbu na dva fronta, kako protiv mesa i krvi, tako i protiv zlih duhova koji lutaju zrakom“ (Frале 2010: 68). Ovako je sv. Bernard opisao idealnog ratnika koji štiti kršćanstvo. Templar je mogao biti jedino pripadnik vojne aristokracije jer je morao priskrbiti konja i bojnu opremu. U svom staležu vitezovi su primili principe i vrijednosti poželjne kod idealnog vojnika: hrabrost povezana s osjećajem časti, kult fizičke snage, odanost skupini i požrtvovnost. Emir Usama ibn Munkid primijetio je: „Kod Franaka - neka ih vrag nosi! - nema ljudske vrline koju toliko poštuju kao ratnička hrabrost, i nitko nema prvenstvo i tako visoku čast osim vitezova, jedinih osoba koje su kod njih na cijeni. Oni daju savjete, sude i zapovijedaju“ (Frале 2010: 82). Ipak, te su vrline izmiješane i s nasiljem, bahatošću i samoisticanjem, kao i s oportunistom i kršenjem dogovora. No svetac je pri odabiru viteza templara tražio one s iskrenim kršćanskim osjećajem i težnjom za višim i časnijim, stoga je Red primao samo mali, probrani broj vitezova koji su bili spremni na zahtjevan i častan obrazac života. „Tko god ti bio, Kristov viteže, ti koji si napravio tako uzvišeni vjerski izbor, da bi ostao vjeran zavjetima, morat ćeš dati dokaz volje i velike čvrstine: ako u tome uspiješ u nevinosti i ustrajnosti, zaslužit ćeš da se uspneš među mučenike koji su ponudili život u ime Krista. U ovom redu ponovno se rađa i ponovno cvjeta viteštvo“ (Frале 2010: 82-83).

O značenju i doprinosu viteza u srednjovjekovnoj vojsci dojmljivo piše povjesničar Christopher Tyerman u pregledu križarske povijesti „Božji rat“: „Dobro obučeni borci na konju, čak

i u malom broju, mogli su dominirati bilo kojim bojištem i donijeti presudan ishod obično u skromnom vremenu u odnosu na statična i spora nadmetanja masovnog, nasuprotno poredanog i slabo naoružanog pješastva. Na Bliskom Istoku ovi konjanici su bili lako naoružani... Brz napad, varka i zasjeda, bile su njihove metode... Zapadnjački je naoružani vitez imao u ovom razdoblju ulogu tenka; lako se njime manevriralo; bio je neprobojan za glavninu oružane moći sučeljenog pješastva“ (Tyerman 2010: 35-36). Oklop viteza je bio neprobojan, a strelice koje bi se zabile u njega, ostajale bi zabodene ne povrijedivši ga, pa bi s tim strelicama nalikovali „divovskim ježevima“. Strelice su bile opasne za viteza jedino ako bi ga pogodile u nezaštićeni dio tijela poput oka ili vrata - u slučaju da je vitez olabavio vratni štit. Mačevi, koplja i buzdovani bili su beskorisni u borbi protiv viteza, osim ako bi ga uspjeli oboriti, i tada bi on, bez prednosti visine i konja, postao ranjiv i izložen udarcima. Uza sve ove odlike, vitez je i fizički bio nadmoćan nad pješakom, jer su ga takvim učinile prehrana, genetika i vojna obuka koja je ovim ratnicima neprestano pomicala granice izdržljivosti. Nekolicina vitezova mogla se održati protiv mnoštva pješaka, jer osim prednosti konja, bili su i kompletno naoružani kopljem, mačem i buzdovanom. Gubitci vitezova u borbi bili su skromni, izuzev u pokoljima na kraju bitke. Opisi fantastičnih pobjeda brojčano nadjačanih vitezova, premda pretjerani, blizu su istine. Uloga je ratnika na konju bila ključna i izvan bojišta, jer su tvorili zapovjednu strukturu, imali vojno i taktičko znanje, financirali vojsku, te donosili odluke o bitkama i primirjima. Claude Gaier, stručnjak za vojnu povijest, drži da je Hram najbolje što je klasično doba proizvelo u vojnoj disciplini i pokazalo nadmoć novijih armija nad onima iz srednjeg vijeka. Gaier ističe kako je u ono vrijeme čvrsto povezani i usklađeni templarski korpus bio velika novost, jer se u to vrijeme vojna taktika zasnivala na pojedinačnoj hrabrosti i vitezovi su često izazivali nered svojim izdvojenim inicijativama (Fräle 2010: 86).

Ratna oprema viteza templara bila je: oklop, kaciga, štit, mač, koplje, buzdovan, štitnik za ramena, oklopne cipele, oklopni haljetak, žičana košulja i žičane čarape, pamučna košulja ispod oklopa i duga lanena košulja. Red je vitezove opremao oružjem, no ono nije smjelo imati ukrase niti navlake za koplja i štitove jer su smatrane luksuzom (Fräle 2010: 73-74). Vitezovi su imali pobočnike i smjeli su imati tri bojna konja. Braća laici su bili pješadija i narednici. Narednici su nosili žičanu košulju, crni ili smeđi habit s crvenim križem i imali konja, no nisu imali pobočnika (Napier 2007: 48). Brat pobočnik nosio je oklop bez rukava, kacigu i žičane čarape. Sv. Bernard je zamislio templare kao korpus odabranih boraca koji imaju ratno iskustvo i mogu odmah preuzeti vojnu službu. Mnogi su redovi običavali primati djecu kako bi odgojili nov naraštaj redovnika, no ne i templari jer je bio potreban golem napor da se od djeteta stvori vitez-templar, a dječaci bi mogli narušiti red u samostanu. Također, to je donosilo i rizik od bijega i kvarenja ugleda Reda. Koncilski oci nisu gajili iluzije o templarskoj uzdržljivosti spram žena, jer je i u najprofinjenijoj poeziji vojna aristokracija gledala na ženu kao na predmet osvajanja. Pravilo određuje da kada templar zgriješi,

treba se ispovjediti i ne smije otkriti subraći da ne bi potaknuo grešne misli, no templar otkriven u javnoj kući sramoti čitav Red i isključuje se (Frale 2010: 77, 167).

Sv. Bernard je o templarima zapisao: „Stoga je stvar dostojna divljenja... vidjeti kako su oni blaži od janjaca, a istodobno, suroviji od lavova“ (Frale 2010: 65). Templar se podvrgavao krutoj disciplini i u doba rata i u doba mira, a subraća koja su trebala boraviti među svjetovnjacima, morali su besprijekornim ponašanjem davati primjer svetosti. Vanjski izgled templara pokazuje red, čistoću i skromnost. Sv. Bernard piše: „Nikad nakićeni, rijetko oprani, pokazuju se pretežno sa zapuštenom ili kuštravom kosom, prljavi od prašine, kože tamne od uporabe oklopa i sunčevih zraka“ (Frale 2010: 71). Odjeća viteza bila je jednobojna, bijela ili crna, uz preporuku nošenja bijele odjeće. U vrijeme mira templari su nosili dugu tuniku s uskim rukavima stegnutu oko pasa i povrh toga redovnički ogrtač s kukuljicom i obilježjem crvenog križa. Nekoliko komada lanene odjeće je za to doba značilo dobar stupanj higijene, te stolnjak za jelo i ručnik za glavu. Ogrtači su bili jedan lagani i drugi zimski punjen perjem, a dopuštena su jedino janjeća i ovčja krzna. Morali su se šišati na kratko, no smjeli su imati bradu i brkove. Odjeću i predmete koje su donijeli u Red predavali su sukнару koji je morao odbiti finiju odjeću i darovati je siromasima (Frale 2010: 73). Koncil u Troyesu prihvatio je primanje ne-vitezova, a njihov je položaj, bar u počecima Hrama, smatran nižim i u vjerskom i u moralnom smislu, i bili su plaćeni za usluge, a tek kasnije im je Red odobrio punu pripadnost (Frale 2010: 84). Nosili su smeđu lanenu haljinu, da se naglasi razlika. Radili su na templarskim imanjima i radionicama i držali domaćinstvo, a u bitkama sudjelovali kao viteški pobočnici, pješaštvo, a također i narednici kao laka konjica (Frale 2010: 83, Gómez 2004: 19).

Templari su imali svakodnevni iter od devet liturgijskih sati molitve i uistinu bili potpuni redovnici s tri redovnička zavjeta: siromaštva, poslušnosti i kreposti, pridržavajući se pravilnika u kojemu je bilo prisutno cistercitsko i benediktinsko načelo, kao i augustinovska i istočnjačka etika i liturgija. Uz ordinarij liturgije Svetog Groba, bilo je još nekih istočnjačkih običaja, npr. moljenje čelom položenim na zemlju, koji su zapadnjacima bili egzotični, a kasnije i zlonamjerno upotrijebljeni za optužbu da su prihvatili „tajne heretičke doktrine“. Izgledno je da je s vremenom život templara duhovno osiromašio, međutim, sigurna je činjenica da su i početkom 14. st. templare smatrali uistinu vjerskim redom. Pitanje redovnika-ratnika ponovo je izvukao francuski kralj Filip IV. (1285-1314) kada je 1307. g. dao pozatvarati sve članove Reda u svom kraljevstvu, i pokušao taj proces prebaciti na svjetovni sud uz obrazloženje da templari nisu redovnici, već vojnici. Veliki problem templarima je što nisu mogli postati svećenici, jer crkveni kanon brani svećenicima da se bore i ubijaju. *Omne datum optimum* dopušta da Red ima vlastite kapelane, no njima je bilo strogo zabranjeno sudjelovati u borbama (Frale 2010: 65-66).

Smatra se da je templarima bilo zabranjeno baviti se lovom i turnirima, no uskratiti vitezu omiljenu zabavu njegova staleža nosilo je rizik od prekršaja. Oni su smjeli štiti lovce od Saracena pa se tako prešutno dopuštalo da sudjeluju u lovu, a smjeli su sudjelovati u hajkama na lavove koji su ugrožavali stanovništvo, čak i povesti vlastitog psa, no sokolarstvo je bilo izričito zabranjeno. Neumjerenost u glasanju i kretnjama za vrijeme lova nedostojno je templara i bilo je zabranjeno huškati lovačkog psa i tjerati konja u neobuzdan trk progoneći plijen. Premda je sv. Bernard u svojoj *Pohvali* osudio razmetanje nasiljem i luksuzom na viteškim turnirima, ono je bilo korisna metoda vježbanja. Meštar je mogao dopustiti održavanje turnira ili drugih viteških igara, a pravila su ograničavala, no ne i zabranjivala viteške igre iz praktičnih razloga - da ih učini učinkovitima u borbi (Frале 2010: 79). Morali su brinuti da im tijelo bude zdravo, učinkovito i izvježbano za borbu, a prehrana je uključivala meso i vino, te nisu smjeli trapiti svoje tijelo pokorom i postom. No, interesantno je da je među templarima postojala velika sklonost prema askezi, tako da su pravila morala izričito zabraniti bolesnim templarima da ustaju na jutarnju molitvu, braniti duge postove i čak im nametati da jedu po dvojica kako bi se mogli nadzirati i prijaviti one koji su postili bez dopuštenja. Jedan je propis zabranjivao da stoje cijelo vrijeme liturgije. Prvi princip sv. Bernarda - prava mjera, stavila je granicu vjerskoj pretjeranosti (Frале 2010: 79-80).

Kažnjavale su se pojave koje su mogle razbiti povezanost skupine, poput zavisti, ogovaranja, klevete ili želje za natjecanjem. Svaki je templar bio dužan opomenuti brata ako bi primijetio neku pogrešku, prije nego to otkriju starješine i primjereno kazne. Ako ovaj ne posluša, trebalo je u tajnosti dovesti drugog brata da to potvrdi, a ako ni tada ne prihvati, bili su obavezni obratiti se kapitululu Reda. Braća nisu smjela tražiti konja ili opremu nekog drugog, a ako mu njegova oprema nije odgovarala, trebao se obratiti starješini. Razmjenjivanje opreme bilo je zabranjeno jer sve je pripadalo Hramu. Viteški poriv za isticanjem kažnjavao se suprotnim receptom: svakomu tko je želio urediti svoju opremu, jer je smatrao da je preskromna, davali bi se još lošiji predmeti. Zabranjeno je bilo držati škrinju pod bravom, jer nisu smjeli posjedovati ništa što nadilazi propisanu vrijednost od četiri denara. Individualizam može u vrijeme bitke učiniti veliku štetu, i puno je propisa templarima branilo udaljavati se od družine, napredovati pretječući ostale ili preuzimati inicijativu prema vlastitoj procjeni. Jedini izuzetak - ako je trebalo spasiti subrata ili kršćanina u životnoj opasnosti. Glavni uvjet za održanje bila je potpuna predanost Redu i pokornost nadređenima, potrebna za uspjeh u boju kao i u duhovnom životu, jer je značila povjerenje u Božje vodstvo (Frале 2010: 87-88).

Brojne odredbe o dužnostima brata bolničara pokazuju poštovanje prema starima i bolesnima. Počast se iskazivala i preminuloj subraći jer se među templarima osjećaj smrti proživljavao u neposrednoj vezi. Njihovi su grobovi uglavnom bili bezimni, obilježeni jedino

mačem u obliku križa (Napier 2003: 49). Molili su i za laike koji su služili Hramu, za dobročinitelje i obitelji redovnika (Frale 2010: 88).

3.2. Obred inicijacije

Sveti Bernard je pri donošenju pravila Reda bio svjestan da je surovi način života templara moguć samo rijetkima, stoga je dodao klauzulu o podvrgavanju kušnji novih kandidata, kako bi se otkrila spremnost pristupnika. *Experimentum*, tj. kušnja koju spominje nije razjašnjena, jedino je citirao svetog Pavla: „Podvrgnite ih kušnji, da vidite dolaze li od Boga.“ To je bila kušnja za vrijeme kada kandidat stanuje s templarima i dijeli njihov način života, sudjeluje u bitkama i osjeća svu strogost Reda. Službeni statuti iz druge polovice 13. stoljeća donose tekst svečanosti. Preceptor, odnosno odgojitelj kuće ili viši dostojanstvenik pozvan na ceremoniju, morao je triput ispitati pristupnika da bi se uvjerio je li podoban za Hram. To se događalo u odvojenoj prostoriji gdje je novak bio doveden pred voditelja koji mu je izložio pravila i upozorio na njihovu strogost: „Gospodine, vidite da smo dobro odjeveni i da imamo najbolje konje, ali malo tko zna koliko trpimo u duši. Ako postanete templar, morat ćete se suočiti s velikim poteškoćama, slušati strašne riječi i strpljivo ih prihvaćati, a svoje nadređene slušati, bez obzira što vam naredili.“ Zatim je dodao: “Hoćete li moći podnositi nepodnošljivo?“, a pristupnik bi odgovorio: “Gospodine, uz Božju pomoć sve ću podnositi“ (Frale 2010: 169). Nakon ispitivanja, kandidat je polagao tri redovnička zavjeta: poslušnosti, kreposti i siromaštva. Tada bi mu skinuli civilnu odjeću i obukli redovnički habit, a kad bi mu preceptor na vrat pričvrstio kopču templarskog plašta, formalno bi postao član Reda. Međutim, tada bi započeo neformalni dio ceremonije o kojemu saznajemo iz iskaza redovnika u procesu: nakon oblačenja habita, novi je brat bio odveden na izdvojeno mjesto i tu bi mu preceptor rekao: „Gospodine, sva obećanja koje ste nam dali prazne su riječi. Sada se morate dokazati djelima“, te mu bez objašnjenja naredio da zaniječe Krista i pljune na križ. Novi bi templar odbio, a preceptor bi nato izrekao ovakvu rečenicu: „Zakleo si se da ćeš se pokoriti svakoj zapovijedi nadređenog, a sada se usuđuješ otkazati poslušnost?!“ (Frale, 2010: 169). Na koncu bi se većina pomirila sa sudbinom i učinila što im je naređeno, pokušavajući promašiti križ dok pljuju. Bilo je i onih koji su uporno odbijali okaljati se takvim oskvrnućem i preceptoru su to ponekad poštovali, no najčešće se tortura nastavila uz prijetnje smrću i batinama ili bi ga bacili u zatvor na kruh i vodu. Kad je ispitivanje bilo završeno, preceptor daje novom bratu poljubac bratstva u usta, kakav je bio uobičajen u svim vjerskim redovima toga vremena; no, novi templari često su bili prisiljeni dati preceptoru dva poljupca: u pupak i u stražnji dio tijela, obično preko tunike, ali ponekad bi preceptor pretjerao i otkrio zadnjicu. Kad je zahtjev bio umjereno ponižavajuć, poput poljupca preko tunike, većina bi se novaka pokorila, no u ostalim slučajevima su s gnušanjem

odbijali. Obično su ispitivači tražili da se ispuni samo jedan od dva navedena čina - odricanje od Krista i pljuvanje raspela, a tvrdoglave se obično nije prisiljavalo. Na kraju ove farse ispitivač bi opomenuo novog redovnika da ne smije imati odnose sa ženama, a ako se baš ne može suzdržati, neka se združi sa subratom i neka se ne uskrati ako bi to od njega netko zatražio. Novak bi tada bijesno reagirao, ali namjena tih uvreda je bila da podnese te riječi u tišini, ne pokazujući bunt, što je bila kušnja pokornosti i samosvladavanja. Na kraju obreda novaka šalju templarskom kapelanu da ispovjedi upravo počinjene grijeh. Zanimljivo je da su ih templarski svećenici tješili da to nije težak grijeh i da će ih odriješiti ako zbog toga osjećaju kajanje, no većina bi se ispovjedila svećenicima izvan Hrama koji bi im, preneraženi, uskratili oprost, pa čak su ih i nagovarali da napuste Red. Ti su svećenici bez zle namjere pronijeli glas o „mračnom“ licu templarskog reda (Frale 2010: 171). Vjerojatno je cilj tih postupaka bio ispitati karakter novaka: ako bi pokazao hrabrost i odlučnost, bila mu je namijenjena uloga borca, no ako bi bio plašljiv i popustljiv, tada bi se mogao baviti administracijom ili nečim sličnim (Frale 2010: 172-173).

3.3. Hijerarhija i ustroj Reda

Kronika Vilima iz Tira, jednog od glavnih izvora za početak Reda, izvještava da je u vrijeme koncila u Troyesu Payensova bratovština imala samo devet članova, no jakobitski patrijarh Antiohije Mihael Sirijski iznosi brojku od trideset vitezova, i vjerojatnije je ovaj broj bliži istini (Barber 2003: 10). Koncilsko pravilo napisano je na latinskom, a smatra se da je početkom 13. st. prevedeno na francuski i broju od prvotnih sedamdeset pravila dodane su druge uredbe koje reguliraju razne aktivnosti Reda. Nazvani su *rétrais*, što se može prevesti kao „izvodi“. Među njima su i tzv. hijerarhijski statuti koji su važan izvor za proučavanje strukture Reda. Na vrhu hijerarhije je bio meštar, koji se od kraja 13. st. nazivao veliki meštar da bi se razlikovao od provincijskih na područjima gdje su bila templarska središta: u Francuskoj, Poitouu, Aragonu, Portugalu, Apuliji, Ugarskoj i Engleskoj, uz Jeruzalem, Tripoli i Antiohiju. Francuska povjesničarka Régine Pernoud se protivi nazivu veliki meštar, jer ga nema u *Pravilima* ni u Statutu, a pojavljuje se tek u 14. st. i to vrlo rijetko (Pernoud 2005: 17). Sjedište mu je u početku bilo u Jeruzalemu do 1187. g, a zatim u Akri i na koncu, od 1291. g. na Cipru. Statuti daju golem autoritet velikom meštru: „Svako pravilo koje je predviđeno u ovom pravilniku, podložno je nahođenju i slobodnoj prosudbi velikog meštra“ (Frale 2010: 90). Meštar se birao dugom i preciznom procedurom. On je morao poznavati jezike zemlje u kojima se Red najviše ukorijenio i biti upućen u sve probleme Svete Zemlje kako bi mogao upravljati nadsacionalnom strukturom koja je istodobno bila i vojska, i financijska ustanova i diplomatsko tijelo. Meštar je sam izabirao najbliže suradnike. Svi redovnici Hrama morali su se pokoravati meštru, dok je on morao biti podložan vlastitom konventu, svojevrsnom malom vijeću

koje su, uz meštra s drugovima, činili viši dužnosnici, odnosno Glavni stožer: senešal, maršal, zapovjednik Kraljevstva Jeruzalem, zapovjednik grada Jeruzalema, zapovjednici Akre, Tripolija i Antiohije, te suknar i starci (Barber 2003: 187). Plenarni zbor svih članova odlučivao je o odlasku u borbu, a konvent o pitanjima od životne važnosti. Veliki autoritet je imala skupina staraca, templarskih veterana, za slučajeve ispravki ili dodataka statutu kada bi nepredviđena situacija tražila odluke kojih nije bilo u statutu (Frale 2010: 91). Imovinom je upravljao rizničar, uglavnom pobočnik jer se čitanje i pisanje smatralo vještinom klerika i trgovaca, no s vremenom je mjesto rizničara postalo vrlo ugledno. Ratne operacije su vodili maršal i senešal. Senešal je bio druga osoba u Hramu i imao je privilegije gotovo jednake onima velikog meštra, dok je maršal imao glavnu riječ na bojnopolju (Frale 2010: 92). Vrlo častan položaj imao je stjegonoša ili *balcanifer* koji je nosio crno-bijeli ratni stijeg s crvenim križem u središtu, nazvan *Beauseant* po bojnopolju s kojim su templari kretali u rat, a značio je: *Budi izvrstan!* Boje stijega su imale dvostruko značenje: bijela je označavala milosrđe prema braći kršćanima, a crna je značila smrt neprijateljima (Napier 2003: 49).

Hram je postao kompleksna i moćna naddržavna organizacija. Tijekom 12. st. u mnogim zemljama su nastale provincije. Svakom od njih je upravljao zapovjednik - *praeceptor*, odnosno veliki prior ili pokrajinski meštar, a bile su podijeljene na manje okruge - *balivije*, koje su opet sadržavale *prebende*. Prostirale su se od Portugala do Armenije, i od Škotske do Svete Zemlje. Svi zapovjednici, od upravitelja provincija do balivija, bar jednom godišnje sazivani su na glavni kapitul za blagdan Svetih apostola gdje su održavani svečani liturgijski obredi i rasprave o važnim temama (Frale 2010: 92).

3.4. Ratovanje, financije i diplomacija

Povijest templara u Svetoj Zemlji trajala je od 1120. g. do 1291. g, kad je u ruke muslimana pala posljednja kršćanska utvrda Akra. Templari su dosegli vrhunac u zlatno doba Jeruzalemskog Kraljevstva, od pontifikata Inocenta II. (1130-1143) do Inocenta III. (1198-1216). Ovi su pape obilježili najveće trenutke Hrama - prvi je povlasticom *Omne datum optimum* postavio temelje za njegov snažni razvoj, a drugi je posredovao nakon Saladinova osvajanja Jeruzalema i dodijelio im financijske i bankarske službe. Templari su bili raspoređeni duž cijelog teritorija u utverdama i vojarnama, pogotovo uz glavne putove prema većim gradovima. Svaka utvrda imala je 3000 ljudi, u svakom trenu spremnih na oružje, a ni sam jeruzalemski kralj nije mogao zapovijedati tolikoj vojsci. Uz 300 oklopljenih vitezova borili su se i braća laici koji su služili kao pobočnici, pješastvo te narednici kao laka konjica. Od 13. st. templarske jedinice pojačavaju i kršćanski najamnici iz Sirije, laka konjica turkopola (Gómez 2004: 18). Templari su činili četvrtinu ukupnog broja

križarske konjice u 12. i 13. st, a njihova vojna izvrsnost bila je uočljiva i u bitci pod bijelo-crnom zastavom i bila im je zabranjeno bilo kakvo odstupanje od junačkog duha: „Nitko se ne smije udaljiti sa svog položaja bez dozvole starješine, čak ni ako je ranjen; a ako se nađe u situaciji da ne može tražiti dopust, mora poslati jednog druga da to učini za njega. A ako bi se slučajno dogodilo da kršćani budu pobijedeni, sačuvaj, Bože!, nijedan redovnik ne smije se udaljiti s bojnog polja sve dok je neprijatelju izložen stijeg Hrama: a tko se o to ogriješi, bit će zauvijek izbačen iz reda“ (Frale 2010: 84). Sigurno je bilo slučajeva kukavištva, no izvori svjedoče da je Hram u 12. st. bio vrlo povezano i kompaktno tijelo s disciplinom koja je zadivljivala promatrače. Imali su istaknutu ulogu u novačenju, planiranju i pohodu u Drugi križarski rat, pregovarali u ime francuskog kralja u Konstantinopolu 1146. g, držali francusku vojsku na okupu u Maloj Aziji u siječnju 1148. g, a izdašno su financirali kraljevske vojske. Disciplina templara pokazala je svoju veličinu prilikom prelaženja Anadolske visoravni kad je Luj VII. (1137-80) upao u zasjedu, a jedino je templarski korpus poštovao plan kretanja. Luj piše svom namjesniku, opatu Sugeru od St. Denisa: „Ne mogu ni zamisliti kako bismo izdržali i najkraći rok u ovim krajevima da nije bilo templarske podrške i pomoći...Vješto su nam pritekli u pomoć i velikodušno nas branili“ (Napier 2007: 54-55). Kralj ih postavlja za vođe puta i suce u disciplinskim postupcima, te je na čelo svake čete postavljen templar kao vođa.

Povjesničar Peter Edbury bavio se vojskom i utvrdama Jeruzalemskog Kraljevstva (Edbury 2004: 594-595). Glavne templarske utvrde bile su Chastel-Pelerin u Atlitu, Chastel-Blanc u Safedu, Sveti Ivan od Akre, Tortoza, Bagras, Beaufort u Libanonu, te manji kašteli diljem Svete Zemlje. Nakon Trećeg križarskog rata poduzimaju se veliki zahvati u fortifikaciji, obnavljaju se stari i grade novi dvorci. Ipak, kad je 1260-ih godina navala Mongola bila izvjesna, templarski meštar Thomas Berard iznosi da su uz Tir i Akru u cijelom Kraljevstvu još samo dva templarska kaštela (vjerojatno Safed i Atlit) i jedna teutonska utvrda (Montfort) pripravne za obranu. Navodi i druge templarske kaštele, tri u Antiohiji i dva u okrugu Tripoli, te dva hospitalska od kojih glasoviti Crac des Chevaliers s čijom se veličinom i važnošću malo koji dvorac mogao mjeriti. Teško je procijeniti s kolikom su vojnom snagom raspolagali kraljevi Jeruzalema. U bitci za La Forbiu 1244. g. čini se da su kršćanski gubici usporedivi s onima kod Hattina pola stoljeća ranije i pretpostavlja se da je njihova vojna snaga bila u istom stanju kao prije 1187. g, no uz veći omjer vojnih redova i moguće povećanje broja lenskih svjetovnih vitezova jer u 13. st. vlastelinstva više nisu mogla financirati obranu svojih posjeda. Vladari su se oslanjali na moć vojnih redova da potaknu napredak gradova kako bi sami mogli financirati svoju obranu i rastao je broj bratstava koji su stanovnike grada organizirali u vojne odrede. Ova društva s vremenom su dobila veliku ulogu u društvenom, vojnom i političkom životu gradova, osobito Akre (Edbury 2004: 594-595). Povjesničar Hans Eberhard Mayer navodi da je u 12. st. bila samo jedna velika obrambena pogranična međa u rukama vojnih

redova na granicama Latinskog Carstva, ona oko templarskog zamka Safed u Galileji, dok je puno manji okrug Tripoli imao dvije obrambene međe. Poneke utvrde vojnih redova bile su snažne, kao Belvoir, no nisu mogle nadzirati razvučenu granicu (Mayer 2004: 666).

Poput mnogih crkvenih institucija koje su se ticale laičkih poslova, nije uvijek sve bilo po pravilima i Barber navodi da su barem sedmorica od dvadesetdvojice meštara bili imenovani po izravnom uplitanju svjetovne vlasti (Barber 2003: 186). U to je vrijeme na čelu templara bila dotad neviđena figura velikog meštra Gérarda de Rideforta. On se dičio burnom prošlošću, a i njegovo pristupanje Redu bilo je više osobne nego duhovne prirode. Glavni njegov pokretač bila je osveta nekadašnjem patronu Rajmondu Tripolskom koji je iznevjerio obećanje dano Ridefortu da će ga oženiti prvom prikladnom nasljednicom. Naime, kada se pružila prilika za brak s bogatom nasljednicom, Rajmund ju je udao za viteza Plivana, a Ridefort je gnjevan stupio u red templara. Kao izuzetan ratnik brzo se uzdigao do senešala i ušao u Glavni stožer Reda. Nakon smrti meštra Arnauta de Torroya, kršćanska je vojska bila usred Saladinovih navala, a jeruzalemski kralj na samrti, ostavljajući iza sebe boležljivog dječaka. Smatra se da je tijekom biranja velikog meštra Glavni kapitul, inače rigorozan pri izboru, vodio računa samo o Ridefortovim vojnim vrlinama, zanemarujući činjenicu da je prije stupanja u Red bio priskrbio neprijatelje. Moglo bi se reći da je Ridefort bio „antitemplarski“ lik, no moguće je i da izvori pojačavaju njegove mane kako bi mu pripisali odgovornost za poraz. Ridefort se zbilja osvetio bivšem gospodararu, pri čemu mu je poslužila afera s engleskim kraljem koji je u to vrijeme templarima darovao veliku svotu za križarski rat u znak kajanja za umorstvo biskupa Thomasa Becketta, a Ridefort je tim novcem pomogao kralju da unovači nekoliko tisuća pješaka. Kad je zadobio kraljevu naklonost, optužio je Rajmunda za izdaju, a ovaj mu se nije mogao usprotiviti (Frale 2010: 112-114).

Balduin IV. (1174-1185) umro je u ožujku 1185. g, ostavivši krunu maloljetnom sinu, koji je umro godinu dana kasnije. Zavjera koja je uslijedila širom je otvorila vrata Jeruzalema islamskom osvajanju. Kobno suparništvo templara i hospitalaca pokazalo se u bitci kod izvora Cressona 1. svibnja 1187. g. gdje su kršćanske jedinice otkrile arapski odred kako napaja konje. Bili su daleko brojniji i templarski maršal Jacques de Mailly, kao i meštar hospitalaca Moulins savjetovali su povlačenje. Ridefort je okrenuo leđa Moulinsu, a Maillyja nazvao kukavicom: „Previše volite svoju plavu glavu da biste je željeli izgubiti!“, našto mu je ovaj ponosno odgovorio: „Ja ću poginuti boreći se kao hrabar čovjek! Vi ćete, naprotiv, pobjeći kao izdajnik!“ (Frale 2010: 114). U žestokoj borbi kršćanska je vojska bila masakrirana, jedino su se uspjeli spasiti Ridefort i tri viteza. Dana 4. srpnja 1187. g. Saladin je kod Hattina zadao kršćanskoj vojsci najteži udarac u povijesti *Outremera* kada je poginulo više stotina templara i hospitalaca, a onih dvjesto koji su pali u zarobljeništvo, Saladin je prepustio sadizmu sufija. Jedini je bio pošteđen Ridefort (Mayer 2004: 662). Ponajbolji kršćanski borci pali su kod Hattina, a *Outremer* je čekala užasna sudbina. Jeruzalem je osvojen

nakon mjesec dana opsade, 20. listopada 1187. g. Relikvija Pravog križa, koju su templari i hospitalci nosili u procesiji, izgubljena je kod Hattina i nikad više nije pronađena. Velike utvrde u Transjordaniji predale su se 1188. g. i 1189. g, a Beaufort u Libanonu 1190. g. Bio je to kraj franačke vladavine na Bliskom Istoku. Saladin je ipak bio prilično blag prema kršćanskom stanovništvu, no nad templarima i hospitalcima počinjen je užasni pokolj koji je pokazao kolika je bila mržnja, ali i strah koji su muslimani osjećali od njih. U svijesti muslimana templari su bili strašni ratnici, Saladin ih je nazivao „odvratnim svijetom, najgorim među nevjernicima“ (Frále 2010: 111).

U razdoblju križarskih ratova templari su razvili i bankarsku i financijsku djelatnost jer su bili najsigurniji čuvari za prijevoz novca i dragocjenosti u Svetu Zemlju. Inocent III. (1198-1216) je koristio Hram kao banku za križarski rat, a poticao je i druge europske moćnike da koriste njihove financijske usluge. Godine 1179. III. koncil u Lateranu je osudio posudbu uz kamate, jer je to značilo lihvarenje, no templari su ipak posuđivali uz niske kamate, što se prikrivalo nekim oblikom pologa od kojeg su mogli naplatiti izgubljeni iznos. Njima je to bilo dopušteno jer su sve prihode trošili za obranu zemlje. Templar osobno nije posjedovao ništa vrijednije od četiri denara, a Red je propisao stroge kazne za prisvajanje novca i predmeta te se sve iznad tog iznosa smatralo krađom i kažnjavalo progonom iz Reda (Frále 2010: 93-94). Taj im je propis pribavio ugled čeličnog poštenja i mnogi privatnici i vladari polagali su kapital u blagajne Reda, a engleski, francuski i aragonski kraljevi povjerali su im svoje riznice (*LM* 1977, 603-605, s.v. Templar, Abulafia 2004: 646). Podignut je Toranj Hrama u Parizu, u današnjoj četvrti Marais, koji je nakon pet stoljeća bio srušen u Francuskoj revoluciji. Ova djelatnost je postupno promijenila sliku Reda - nekad su pravi templari bili jedino vojnici-vitezovi, a financijski službenici primani su u Red da vode brigu o novcu, no u drugoj polovici 13. stoljeća te su službe postale cijenjene. Najviši položaj imao je glavni rizničar iz sjedišta u tornju Hrama, kao glavni blagajnik Francuskog Kraljevstva, a po položaju mu je bio blizak i receptor Champagne koji je ubirao kraljevske poreze u bogatoj grofoviji gdje su održavani najveći europski sajmovi. U Parizu su bili i vizitator Zapada i preceptor Île-de-Francea, a bili su u dobrim odnosima s krunom (Frále 2010: 145-146). Povjesničar Léopold Delisle zapazio je da je u vrijeme prvih deset godina Filipove vladavine financijska uloga templara ostala jednaka kao za njegovih prethodnika (Barber 2003: 296). Njegova analiza pokazuje da su templari obnašali čak devet različitih financijskih dužnosti za krunu, što dokazuje da je kralj imao povjerenja u njih. Zabilježen je zanimljiv događaj koji daje uvid u krutu disciplinu u Redu, kao i osjećaj odgovornosti koji su templari imali prema vjerovnicima. Za križarskog pohoda Luja IX. Svetog (1226-70), Saraceni su zarobili kraljevog brata i zatražili golemu otkupninu. Kralj se obratio templarima, no propisi su branili posudbu ako starješine to nisu odobrile, a u ovom slučaju mogao je pomoći jedino meštar koji je imao ovlast djelovati u stanju hitnosti. Međutim, meštar Vilim de

Sonnac bio je smrtno ranjen, a nitko drugi nije smio izdati novac. Izbio je sukob, a stvar je spasio maršal Vichers smislivši kako će zaobići pravila: ako bi kralj počinio krađu, šteta se mogla nadoknaditi novcem koji je Luj bio položio u templarskoj blagajni u Akri (Frale 2010: 95-96).

Templarske prebende zasnovane su po modelu cistercitskih zajednica (*grange*), mreže farmi čiji su proizvodi na tržištu bili bez konkurencije zbog olakšica koje drugi proizvođači, seljaci, obrtnici i crkvena dobra, nisu uživali. Sav prihod od posjeda bio je namijenjen za potrebe križarskih ratova, za oružje i konje jer namirnice nisu mogle podnijeti dugotrajni put pa su templari prodavali svoje proizvode i u Svetoj Zemlji nabavljali namirnice, stoku i druge potrepštine, a vodilo se računa da ostane novaca za nepredviđene situacije, poput brodoloma i slično (Frale 2010: 126). Templari u Europi većinom nisu bili vojno aktivni, već su upravljali imanjima od kojih se financirala obrana Svete Zemlje. Na prebendama se uzgajala stoka, žitarice i povrće, a višak se prodavao uz daleko povoljnije cijene jer su bili oslobođeni poreza. Razvili su odličan sustav zemljoradnje, poput četverogodišnjeg plodorednog uzgoja u Normandiji (*assolement quadriennal*), izgradili mlinove na rijeci Aude u južnoj Francuskoj i sustav navodnjavanja doline Rio-Cinca-Tals u Aragonu, te su organizirali velike i posjećene sajmove (*LM* 1977, 603-605, s.v. Templar). U Engleskoj su imali imanja u gotovo svakom okrugu, no bila su većinom mala i neutvrđena. U Irskoj su uzgajali konje i nadzirali tkalačku industriju. Bili su u dobrim odnosima s kraljevima, no taj je odnos bio podanički (Napier 2007: 178-179, 183). Templari su na Iberskom poluotoku dali značajni doprinos *reconquisti*. Vladari su im u novoosvojenim graničnim područjima darovali dvorce i gradove, poput Miraveta i Monzóna. Okupili su goleme posjede u Mallorci i Valenciji i bili najjači red u Aragonu. Aragonski kralj Petar II. (1196-1213) postavio je templare za upravitelje poreznih poslova i uskoro se kraljevski prihodi znatno oporavljaju. Templari su imali veliku ulogu i u Portugalu, a Papa ih je proglasio upraviteljima dvoraca i samostana za koje se sporio portugalski kralj (Linehan 2004: 681, 682).

Okruženi Arapima, templari su bili primorani razviti mehanizme miroljubivog odnosa prema domaćem stanovništvu, te razumjeti njihovu kulturu i mentalitet. Razvili su vještu diplomaciju i stekli saveznike protiv Seldžuka: Fatimide i lokalne dinastije u sjevernoj Siriji, kao Munkiditi iz Šaizara i Banu Ammar iz Tripolisa. Lokalni vladari su po potrebi odvajali politiku od religije i rat nisu nužno smatrali pitanjem vjere kako se danas općenito smatra, a i čuvali su se od bilo kakvih vjerskih rasprava. Kasnije je francuski kralj Filip IV. ove argumente zlorabio u procesu protiv templara, optužujući ih da su se preobratali na islam. Templari su bili u dobrim odnosima s asasinima, šijitskom sektom koja im od 1173. g. plaća danak, premda su ih hospitalci držali velikom prijetnjom za kršćansko kraljevstvo (Mayer 2004: 652). Zanimljive primjere suživota zapisao je Usama ibn Munkid, emir Šaizara. Templari su mu dopustili moliti na Svetoj stijeni u kojoj je nekad bila džamija al-Aksa, u to vrijeme glavni stožer templara. Jednom dok se Usama molio, napao ga je

Francuz koji je, osupnut prizorom muslimana u molitvi s čelom na zemlji, pograbio Usamu i prisiljavao ga moliti na kršćanski način. Templari su mu priskočili u pomoć uz ispriku da je ovaj nasilnik doputovao tek prije nekoliko dana (Frale 2010: 98-99).

3.5. Percepcija vojnog reda u očima suvremenika

Nova militia, kako ih je nazvao sv. Bernard, zbunjivala je suvremenike. Otto iz Freisinga je u svojoj kronici o Prvom križarskom ratu zapisao: „Svijet se okrenuo naglavce i izdigla se 'nova vrsta vojnika' (*novum militiae genus*), ti su novi vitezovi 'po ponašanju i načinu života sličniji redovnicima, nego vojnicima.' “ (Hehl 2004: 209, prema Otto iz Freisinga: *Chronica VII.* 9, ur. Hofmeister 1912, str. 320). Čak i u ozračju oduševljenja zbog osvajanja Svetog Groba, mnogi su kršćani odbacivali ideju ratničkih redovnika. Povjesničar Jean Flori navodi razloge zbog kojih je bilo nemoguće od srednjovjekovnog viteza učiniti kršćanskog borca. To su prvenstveno politički razlozi - u drugoj polovici 12. st. jača vlast kraljeva i kneževa, a njihova moć leži u vojnoj snazi. Zatim, vjerski razlozi - križarski ratovi nisu bili uvijek uspješni i narastao je broj kritičara Crkve zbog uplitanja u rat, koji su zahtijevali da to prepuste svjetovnoj vlasti. Konačno, i socijalni razlozi - vitezovima je bio potreban patron, odnosno zaštitnik. Osvajanje dalekih, nekoć kršćanskih zemalja, moglo je zaokupiti ponekog viteza, no i tada u službi gospodara u križarskom ratu. Flori zaključuje da vitezovi više nastoje oko kneževskih dvorova nego oko dalekih snova i bili su bliže aristokratskoj nego univerzalističkoj kršćanskoj ideji (Flori 2004: 181). Međutim, Andre Vauchez piše o jednom od najizvornijih fenomena 12. i 13. st. s gledišta povijesti duhovnosti - pojavi elite muškaraca i žena laika, koji su živjeli istinski religiozan život, bez formalne veze s monaštvom. On je obuhvaćao vitešku aristokraciju koja se posvećivala u vojnim redovima, a bilo je i vladara koji su živjeli intenzivan vjerski život u okviru križarskih ratova. Često se na križarske ratove gleda kao na vojne ekspedicije vođene religioznim ciljem, no „uzimanje križa“ bilo je puno više: ono je podrazumijevalo prihvaćanje asketskog načina života, ponekad i godinama (Vauchez 2004: 198).

Klinijevski redovnik Guiot de Province između 1203. g. i 1208. g. u svojoj je Bibliji zabilježio: “Templari su uvelike čašćeni u Siriji; Turci ih se užasno boje; oni brane zamkove, bedeme: u bitkama nikada ne bježe. Ali upravo me to uznemiruje. Da ja pripadam ovom redu, ja vrlo dobro znam da bih pobjegao. Ja ne bih čekao da me pogode, jer ja ne volim takve stvari. Oni se bore previše hrabro“ (Barber 2003: 181). Nepoznati autor, posjetitelj Jeruzalema, zapisao je prije 1187. g: „Templari su najizvrsniji vojnici. Nose bijele halje s crvenim križem, a kad idu u rat, svečani, dvobojni stijeg je nošen pred njima. Idu u tišini. Njihov prvi napad je najstrašniji. U napadu su prvi, u povlačenju zadnji. Čekaju naredbe svog meštra. Kad su pripravnici za rat, i oglasi se truba, pjevaju u zboru Davidov psalam: 'Ne nama, Gospodine (... ne nama, već svom imenu

slavu daj; nap.a.)', klečeći u krvi nad vratovima neprijatelja, dok ne prisile neprijateljske trupe da se svi predaju ili ih potpuno unište“ (Barber, 2003: 179). Arapski očevidac, sudionik u napadu na Darbsak, vidio je templare iz garnizona kako vlastitim tijelima zatvaraju rupe u zidinama „nepomični poput bedema“. Čim bi jedan vitez pao, odmah bi njegov drug zauzeo njegovo mjesto (Frale 2010: 85). Ibn Wasil, arapski kroničar iz 13. st, zabilježio je s kolikom su se hrabrosti Mameluci borili protiv vojske Luja IX. zaključivši: „Oni su bili islamski templari!“ (Newman 2007: 409).

Mnogima su povlastice *Omne datum optimum* bile trn u oku jer su templarima dale punu političku i sudsku autonomiju. Crkveni prelati pokrajina s templarskim prebendama bili su razočarani nemogućnošću da od templara traže pomoć ili usluge. Templari u Španjolskoj smekšali su se zbog pokroviteljstva kralja, a potkraj srednjeg vijeka gotovo su postali produžena ruka državne vlasti. Protiv privilegiranosti templara prvi je govorio Vilim, nadbiskup Tira, u *Povijesti Outremera* oko 1173. g. Djelo je važan izvor za početak povijesti Reda. Ranije templare je opisao kao ponizne i siromašne, i zaključio kako su ih novac i povlastice učinile tromima i oholima (Frale 2010: 128). Početak kritike templara imao je korijen u kritici klinijevaca. Adalberon je prvi prozvao klinijevce da su iznevjerili svoj poziv i postali „ratnički red redovnika“ (*monachorum bellicus ordo*) te je citirao redovnika koji je nakon prelaska iz jednog drugog reda u klinijevski, za sebe rekao: „Sada sam vojnik. Ostajem redovnik, ali drugačije vrste. Nisam više redovnik nego što se borim za moga kralja.“ Adalberon je držao da je opat Odilon taj kralj. Stoljeće kasnije sv. Bernard je ovu, po Adalberonu satiričnu izjavu, preinačio u afirmativnu u opisu redovničkog viteza templara (Hehl, 2004: 194). Nakon kasnijih poraza, u kršćanskom svijetu stvorilo se mišljenje da su zbog grijeha kršćana muslimani zauzeli Jeruzalem i njihove zemlje. Walter Map iz Walesa, dvorjanin engleskog kralja, također je klevetao templare i općenito bio protivnik vojnih redova. Premda nikad nije bio u Svetoj Zemlji i nije poznao prilike na Istoku, u svojim je pjesmama i satirama kritizirao nadutost i bogatstvo vitezova. Njegovo djelo *De nugis curialium*, tj. „Ogovaranja dvorjana“, izrugivalo je cijelo društvo i dalo značajan biljeg kulturi toga vremena (Frale 2010: 128). Nakon neuspjeha križara početkom 13. st, dok su nade u ponovno osvajanje Jeruzalema splašnjavale, intenzivirale su se polemike protiv vojnih redova. Najteži udarac templarima zadalo je djelo *Chronica Mair* iz 13. st. redovnika Matthewa Parisa iz opatije St. Albans, savjetnika Henrika III. (1216-1272). Mnogi je smatraju najboljom engleskom kronikom tog razdoblja. Zrelim političkim iskustvom Paris je kritizirao cijelo društvo, čak i kralja i njegove miljenike, a najteže se okomio na templare (Frale 2010: 129). I u Hrvatskoj je bilo protvljenja templarima, o čemu svjedoči Toma Arhiđakon. On okrivljuje Splićane da su stanovnike Klisa okrenuli protiv templara: „Tko je toliko šenut i unutrašnjim očima slijep, da prezire nenaoružanog redovnika, a naoružanog neprijatelja nastoji sebi postaviti nad glavu?“ (Dobronić 1984: 37, prema: Toma Arhiđakon,

Kronika, Split 1977, str. 96). Toma je pitanje postavio Splitsanima, iako je vrlo dobro znao da su templari bili naoružani, no on je želio pokazati i svoj stav prema Splitsanima s kojima je bio u zavadi.

3.6. Templari u Hrvatskoj

U Hrvatskoj su se templarske prebende osnivale radi zaštite križara na prolasku u Svetu Zemlju, jer je domaće stanovništvo uzvraćalo na pljačku i nasilje križara. I sam kralj Koloman je 1096. g. bio naredio da se napadnu trupe iz Francuske i Bavarske koje su divljale ovim krajevima (Dobronić 1984: 21, Tyerman 2010: 107-108). Povjesničarka Lelja Dobronić navodi da su braća u prebendama mahom bili Francuzi, ili Latini kako su ih ovdje nazivali, a domaći se ljudi vrlo rijetko spominju u ispravama, dok američka povjesničarka Sharan Newman navodi da su hrvatski templari služili u drugim zemljama (Dobronić 1984: 23, Newman 2007: 44).

Najstariji zapis o templarima u Hrvatskoj je pismo Aleksandra III. (1159-1181.) od 18. veljače 1169. g. splitskom nadbispupu Gerardu, u kojemu spominje samostan sv. Grgura u Vrani, nekadašnjoj benediktinskoj opatiji u zaleđu Zadra, kojeg je još kralj Zvonimir bio darovao Papi (Dobronić 1984: 25). Aleksandar je darovao Vranu templarima, a zauzvrat su oni imali obvezu pružiti boravak papinskim legatima i njihovoj pratnji (Newman 2007: 44). Osim Vrane, templari su imali posjede i u Ravnim Kotarima, o čemu saznajemo iz sudskih spisa o razgraničenju zemlje između templara u Vrani i benediktinaca u nazočnosti splitskog nadbiskupa i ninskog biskupa. Još i prije se spominje crkva sv. Petra u Bojišću kod Benkovca u Ravnim Kotarima, koju je ninski biskup darovao templarima (Dobronić 1984: 30, 31). Oko 1180. g. spominje se da posjeduju Senj, no kasnije im je bio oduzet. Godine 1229. među templarskim posjedima spominje se i Biograd, no zakratko, kao i Dubica. Isprava magistra templara u Ugarskoj i Hrvatskoj, Jakoba de Monte Regalija, izdana 1240. g. u Dubici, potvrđuje da su imali Dubicu u isto vrijeme kad su držali i Senj, i da nije točno da su Dubicu dobili 1269. g. u naknadu za Senj, kako se pogrešno smatralo (Dobronić 1984: 40).

Sačuvan je dokument iz 1217. godine u kojemu kralj Andrija, na polasku u križarski rat, templarima daruje utvrdu Klis, a templarski meštar Ugarske i Slavonije, Poncije od Križa, imenovan je namjesnikom u Hrvatskoj i Dalmaciji sa sjedištem u Vrani (Newman 2007: 45). Godine 1219. od kralja Andrije su dobili i zemlju Gacku kod Senja i Modruša, jer su oni financirali kraljevu vojnu i brinuli o kraljici Jolanti. Deset godina kasnije bio im je dodijeljen Šibenik u naknadu za Klis koji je bio odbacio templarsku upravu, a i sa Šibenčanima su imali velike nevolje tako da se morao umiješati i papa Aleksandar IV. (1254-1261) koji u pismu iz 1255. g. poziva zadarskog nadbiskupa i ostale biskupe da podsjetite narod na obaveze prema templarima, i da

Šibenčani moraju popraviti veliku štetu na zidinama koju su napravili u pobuni protiv templara (Dobronić 1984: 37).

U sjevernoj Hrvatskoj imali su najviše posjeda u Zagrebačkoj biskupiji koje im je darovao biskup Prodanus, i to bez ikakvih obveza prema zagrebačkom biskupu (Newman 2007: 44). Dobili su Novu Ves u Zagrebu, predij Glogovnicu, imali su i sela Kupu i Tresinu, a kod Petrinje predij Haco. Na sjeverozapadnoj strani Bilogore njihovi su bili posjed Zdelja te kod Bjelovara posjed Nova Rača. Isprava kralja Emerika (1196-1204) iz 1198. g. potvrđuje prava templara i jamči im kraljevsku zaštitu. Druga važna isprava je iz godine 1209. kojom kralj Andrija (1205-1235) potvrđuje sve darovnice templarima i daruje im zemlju sv. Martina oko Dugog Sela i Božjakovine do rijeke Lonje na istoku, gdje su uspostavili sjedište precepture. Inače su u Hrvatskoj templari bili poznati pod imenom božjaci, pa otud i naziv Božjakovina. Sljedeće godine kralj Andrija im daruje posjede Ljesnicu i Račešu u Požeškoj županiji zbog zasluga u borbi protiv bosanskih bogumila. Potvrdio im je i posjede u Gori s crkvom sv. Marije, te u sjeverozapadnoj Bosni posjede u Vodici i Gorici na rijeci Uni. Isprave iz 1310. i 1312. godine spominju da su templari dobili posjed Našice 1230. g. i podigli crkvu sv. Martina, a spominje se i Nova Rača kod Bjelovara. Pape su redom potvrdili sve darovnice templarima: 1231. g. Grgur IX. (1227-1241) je potvrdio sve templarske povlastice i posjede u Hrvatskoj, Dalmaciji i Slavoniji; 1252. g. Inocent IV. (1243-1254) potvrdio je ispravu kralja Bele IV. (1235-1270) o potvrdi svih donacija i privilegija kraljeva Andrije i Emerika.

Preceptor Gore imao je visoku funkciju jer su 1266. g. pred njim predstavnici opatije u Topuskom imali položiti zakletvu da neka zemlja pripada njima, a ne susjednim Blinjanima (Dobronić 1984: 42). Uz zagrebačkog nadbiskupa, meštra hospitalaca i opata cistercita, templarski meštar Gerard 1278. g. sudjeluje kao arbitar u izmirenju dvorske stranke Gisingovaca i opozicije Babonića (Dobronić 1984: 44). Templarski meštar se bavio visokim državnim i političkim poslovima, vodio je pravne i ekonomske poslove za građane, kao što je kupoprodaja zemljišta i ostavinske isprave - nisu samo meštri, nego i neka templarska sjedišta imali ovlasti izdavati valjane potvrde s templarskim biljegom. Godine 1298. ban Pavao Šubić u templarskoj Vrani posreduje u nagodbi među zavađenim krbavskim plemićima Gusićima.

Luka Senj je bila važna trgovačka luka, u kojoj su templari ubirali prihode, tzv. *arboraticum* - prema broju jarbola na lađi. Oko 1260. g. kralj Bela IV. dao je Senj knezovima Krčkim, koji su već otprije imali velik utjecaj i bili na glavnim upravljačkim pozicijama u Senju. Stoga su 1269. g. templari u naknadu od Bele dobili županiju Dubicu i 1500 srebrnjaka. Posjed Vrana je templarima bio važan izvor prihoda, držali su luku Zablaće (Pakoštane) i plodnu zemlju u Ravnim Kotarima. Vranski templari su imali svoje brodove i uvozili žitarice iz Italije.

Godine 1292. templari su bili upleteni u borbe za ugarski tron između Andrije III. Arpadovića (1290-1301) i protukralja Karla Anžuvince, koga su zagovarali papa i kneževi Šubići, a

priklonili su mu se i templari, dok je uz Andriju III. bio zagrebački Kaptol. Zato su templari iz Nove Vesi sudjelovali u pobuni pučana protiv zagrebačkog biskupa u glasovitim sukobima na tzv. Krvavom mostu (Dobronić 1984: 44). Bonifacije VIII. je 1303. priznao Karla Roberta Anžuvinca kraljem (1301-1342), a iste godine papa Benedikt XI. (1303-1304) zagrebačkim biskupom imenuje bl. Augustina Kažotića, koji se pokazao velikim zaštitnikom templara. U jednoj ispravi iz 1310. g, koja donosi popis crkvenih dragocjenosti iz samostana sv. Krševana u Zadru, vidi se da su hrvatski templari bili dosta skromni (Dobronić 1984: 47).

IV. ISTRAGA I OSUDA

4.1. Suton vojnih redova

Poraz kod Hattina nanio je templarima goleme ljudske i ekonomske gubitke, a Red je osramoćen pred cijelim kršćanskim svijetom zbog činjenice da je meštar Ridefort bio jedini preživjeli od zarobljenih templara. Hram se ipak održao i oporavio zahvaljujući nalaženju drugog izvora prihoda. Inocent III. (1198-1216) je koristio Hram kao banku za križarski rat, a poticao je i druge da koriste njihove financijske usluge. Nastojao je učiniti ulazak u Red manje ekskluzivnim - Sveta Zemlja je trebala veliki broj ljudi, no samo su rijetki mogli postati dijelom templarskog korpusa, jer je krutu disciplinu mogla obdržavati samo odabrana manjina i isključivo plemići - tada su se ratovi pretežito vodili na konju, a oružje i oprema konjanika bili su vrlo skupi. Tada su templari otvorili vrata onima koji ranije nisu mogli ispuniti sve uvjete, a jedino nisu smjeli biti ukaljani teškim grijehom. U njegovo je vrijeme *Pravilo* prevedeno s latinskog na francuski. Nova verzija je osuvremenila *Pravilo* i dodala uredbu da se izopćeni vitezovi, kojima je bilo zabranjen povratak, mogu vratiti pod uvjetom da su izvršili pokoru i bili odriješeni od grijeha. Povlastice Inocenta III. su očuvale Red i dale mu ekonomsku snagu, i šro je najvažnije, on je zadobio novi cilj. Inocent je od templara, kao i hospitalaca, učinio biranu papinsku vojsku vezanu uz njegovu osobu, a oni ga otada nazivaju „Naš Otac Apostol, gospodin i gospodar Hrama nakon našeg Gospodina Isusa Krista“ (Frale 2010: 117).

Daljnji porazi kršćanskih vojski i pad Jeruzalema izazvali su malodušnost u Redu. Za borce koji su služili idealu zaštite Svete Zemlje pad Jeruzalema je značio propast njihova cilja. Templarski pjesnik Ricaut Bonomeil nakon jednog poraza ogorčeno je napisao pjesmu koja iskreno pokazuje bijes i razočaranje redovnika - ratnika:

„... Papa je velikodušan u dijeljenju oprosta
danih Karlu i Francuzima, da se bore protiv Lombarda,

ali pokazuje veliku škrtnost prema nama ovdje
... I tko god želi zamijeniti hodočašće za rat u Lombardiji,
dobit će dopuštenje našeg legata,
jer oni prodaju Boga i oprost za novac“ (Frале 2010: 130).

Kad je *Outremer* spao na četiri utvrde, počela je rasprava kako povratiti snagu viteških redova i zaključili su da ih valja spojiti u jedan red, što bi smanjilo troškove i olakšalo organizaciju, a također bi okončalo problem suparništva među njima. Templari i hospitalci uživali su jednak ugled i moć u Jeruzalemskom Kraljevstvu, jedan je bio prethodnica kršćanske vojske, a drugi odstupnica, i zajedno su imali čast da nose relikviju Pravog križa, dok su vođe obaju redova imali pravo glasa u najvažnijim pitanjima kraljevstva. S vremenom je to dovelo do međusobnih natjecanja, a njihovi vođe postali su politički oponenti u sukobima oko vlasti koji su imali fatalne posljedice u borbama s muslimanima, kao 1258. g. kad su bili potučeni kod Akre. Vijesti o tome došle su i do Pape i europskih vladara, i teško su naštetile ugledu obaju redova. Držalo se da je dugotrajna ratna neaktivnost bila razlog njihovog moralnog pada, jer je dokolica majka svih poroka. O reformi redova raspravljao je koncil u Lyonu 1274. g. kojem je predsjedao Grgur X. (1272-1277). Meštari obaju redova izjasnili su se protiv ujedinjenja. Templarski meštari Thomas Bérard istakao je da se podlaže Papinoj volji, no tvrdio je da je stapanje samo zamka europskih vladara kako bi postigli kontrolu nad oba reda. Aragonski kralj Jakov I. (1213-1276) podupirao je templare jer su mu bili velika pomoć u borbi sa Saracenima, no bio je svjestan da bi stapanje redova učinilo od njih silu koja bi mogla biti prijetnja i samoj kruni. Projekt stapanja bio je do daljnjega napušten zbog protivljenja kralja i obojice vođa, ali i zbog skore Papine smrti (Frале 2010: 130-133).

Pad Akre 1291. g, posljednjeg kršćanskog uporišta u Svetoj Zemlji, značio je konačan kraj *Outremera* i smrtni udarac vojnim redovima. Templari i hospitalci su se povukli na Cipar, odakle su planirali nove vojne akcije. Nakon gubitka Svete Zemlje 1299. g. ponovno se raspravljalo o opstanku vojnih redova. Hospitalce je opravdavao njihov izvorni bolnički poziv. Svi su redovi u vrijeme rata bili prisiljeni voditi diplomaciju, financije i upravu posjedima, što ih je činilo metom optužbi za materijalizam i iskvarnost, a njihovi neuspjesi bili su tumačeni kao Božje nezadovoljstvo zbog njihovih grijeha. Na Zapadu se radilo na spajanju redova, a zajednički vođa trebao bi biti iz europske kraljevske kuće i on bi ujedno bio i kralj Jeruzalema, *bellator rex* (lat. kralj bojovnik). Model takve uređene države već su bili stvorili teutonci i ona je izazivala divljenje diljem Europe (Tyerman 2011: 814). I veliki katalonski pisac Ramon Lull predlagao je imenovanje novog tijela Reda Duha Svetoga i preporučio je da vrhovni vođa bude jedan europski kralj, neoženjen ili udovac, koji će se zavjetovati na celibat. Zabilježeno je da je francuski kralj Filip IV. Lijepi u proljeće 1305. g. tražio od Pape da ga imenuje kraljem Jeruzalema, a on bi se zauzvrat

odrekao francuske krune (Barber 2003: 285). Međutim, Barber smatra da je zamisao da bi se kralj odrekao svoje francuske krune nevjerojatna, no moguće je da je svom mlađem sinu priželjkivao titulu *bellator rexa*, i to nakon suspenzije Reda na koncilu u Vienneu, kako bi se domogao njihovih imanja (Barber 2003: 300). Papa Nikola IV. (1288-1292) zatražio je od pokrajinskih koncila da razmotre budućnost redova; biskupije Lyon, Arles, Canterbury i Norwich podržavale su spajanje, kao i Karlo II. Napuljski (1285-1309), koji je bio pretendent na jeruzalemski tron. Godine 1292. na koncilu u Arlesu Nikola IV. je naložio da se redovi ujedine, no materijalne teškoće i Papina smrt to su spriječili, a njegovi nasljednici su morali odgoditi spajanje (Frale 2010: 133-134).

Godinu dana nakon pada Akre umro je Nikola IV, a s njim i svaka nada u rješavanje pitanja Svete Zemlje i ujedinjenja s Pravoslavnom Crkvom. Papu Bonifacija VIII. (1294-1303) iz obitelji Caetani prihvatila su i dvojica kardinala iz suparničke obitelji Colonna, no oni su se okrenuli protiv njega nakon što je Colonnina banda 1297. g. opljačkala Papin konvoj sa zlatom na putu iz riznice Caetana te bježe u Lunghezza, odakle diljem Europe šire tzv. „proglas iz Lunghezze“ koji otkriva navodne nepravilnosti u izboru Bonifacija. Proglas je kasnije postao golemi teret za papinstvo i ključno oružje francuskog kralja u procesu protiv templara jer papa je jedini imao vlast nad templarima, no ako se položaj pape uzdrma, on ne bi imao snage braniti templare (Frale 2010: 138-139).

Kad je Filip IV. Lijepi 1294. g. napao bogati feud Gascogne na jugozapadu Francuske, zakoloutao je veliki sukob s Engleskom koji je kasnije gurnuo Francusku u Stogodišnji rat. Za potrebe rata, oba su kralja udarila poreze na Crkvu i izazvala sukob s Bonifacijem. Francusko Vijeće pretvorilo je francuskog kralja u spasitelja kršćanstva i branitelja Petrove Stolice od uzurpatora Bonifacija. Papa je nato pripremio bulu *Super Petri solio*, koju je imao namjeru objaviti 8. rujna 1303. g. Tom bulom je namjeravao ekskomunicirati Filipa Francuskog. Međutim, u noći 7. rujna, Colonnina banda i Filipov prvi savjetnik Vilim de Nogaret napali su Papin dvor u Anagniju s namjerom da ga odvedu u Pariz, gdje bi ga proglasili heretikom i svrgnuli, no Papi su pomogli stanovnici Anagnija i vratili ga u Rim. Sukob s Colonnama se nije riješio i zlato nije vraćeno pa je Papa zatražio 12 000 zlatnih forinti od hospitalaca i templara koji su donirali većinu iznosa dokazavši da su vjerni branitelji Pape. Ipak, Bonifacije je uskoro umro od posljedica trauma, a da nije uspio proglasiti bulu izopćenja Filipa IV, no ona je i dalje ostala kao prijetnja (Barber 2006: 106, Jordan 2004: 308). Kralj Filip je bio obuzet idejom Francuske kao izabranog Božjeg kraljevstva čiji su vladari bili cijenjeni zbog svoje gorljivosti za vjeru. Uz to što je tražio dobit od uhićenja templara, postoji i mogućnost da je samog sebe uvjerio u krivnju templara te da će on sam „pročistiti“ kraljevstvo. Neki su povjesničari nagađali da je kralj bio manipuliran od male skupine ministara kojima se okružio. Jedan je anonimni suvremenik zapisao da se kralj okružio „lupežima i otimačima svake vrste, ljudima po prirodi brutalnim, korumpiranim i zlim“ (Barber 2006: 41). Ako

je kralj vidio templare kao prijjetnju državi, to nije bilo kao vojna organizacija, već kao dijabolička sila. Moguće je i da je kralj kao mogući *bellator rex* na čelu novog ujedinjenog vojnog reda htio združiti nadzor nad templarskim posjedima. Tog su mišljenja bili mnogi suvremenici ili da je kralj želio jednog od sinova okruniti za kralja Jeruzalema i zauzeti sve posjede templara. Đenoveški trgovac Christian Spinola je vjerovao da je Filip tako fatalno zamjerio templarima što su se protivili ujedinjavanju redova (Barber, 2003: 300).

Nakon gubitka Svete Zemlje, Hram se razdvaja na ciparski i zapadni. Ciparski je ostao vjeran svojem vojničkom pozivu i pripremao je pohod na Istok, dok se zapadni Hram bavio administracijom i financijama. Kapitulum koji je održan u Nikoziji 1291. g. za izbor novog meštra duboko je podijelio Hram: zapadni je stao uz Huga de Pérrauda, vizitatora Francuske, a istočni uz priznatog viteza Jacquesa de Molaya koji je privremeno vršio dužnost glavnog zapovjednika. Ako bi bio izabran Pérraud, izvorna vojnička funkcija Reda došla bi u pitanje. Dogovor nije bio postignut, samo je Molay potvrđen na položaj vrhovnog zapovjednika. Na ponovljenim izborima Molay je izabran za velikog meštra. On je tada vizitatoru Pérraudu dodijelio sve ovlasti na Zapadu kako ne bi gubio vrijeme na komunikaciju s Ciprom i kako bi mogao što učinkovitije štititi Papu. Dualna struktura Reda bila je samo privremena, do ponovnog osvajanja Palestine, no dvojica vođa su imali različite vizije sudbine Reda i pokazali su da je podjela unutar Hrama bila vrlo ozbiljna (Frale 2010: 148-150).

Pérraud je bio spretni i sposoban upravitelj, no u jednom trenutku je upao u spletke protiv Pape. Naime, Filip IV. i Vijeće Francuske okupili su crkvene prelate cijele zemlje i sastavili optužnicu protiv Bonifacija VIII. Vizitator Pérraud je također bio prisutan i bio je primoran potpisati dokument, a od kralja je dobio pismo zaštite. Događaj je tada prošao nezapaženo, a i Papa je uskoro umro. Međutim, taj je incident izdvojio francuski Hram od ostatka Reda, a sve je izašlo na vidjelo nekoliko godina kasnije kada je u Parizu 1306. g. izbila pobuna zbog kraljevih poteza s devalvacijom zlatne monete, i kad se kralj sklonio u Toranj Hrama. On je tada od glavnog rizničara Jeana de la Toura zatražio 300.000 zlatnih forinti, golemi iznos koji mu je ovaj izdao bez znanja velikog meštra, a moguće i bez ikakvih jamstava. Molay je početkom 1307. g. došao u Pariz i nakon provjere financija, la Tour je, sukladno pravilima, neopozivo izbačen iz Reda. La Tour je apelirao na kralja i Papu da interveniraju, a jamačno ga je štitio i vizitator Pérraud jer je ovaj morao odobriti posudbu. Ako Pérraud nije znao za to i la Tour je posudbu izvršio na svoju ruku, tada je u Redu bila puno veća podjela i neposluh. Klement V. (1305-1314) je uputio meštru pismo za opoziv kazne, a ovaj ga je u ljutnji bacio u vatru, no ipak je rehabilitirao la Toura. Neki povjesničari skloni su tumačenju Templara iz Tira da je to bio razlog kraljeva napada na templare (Barber 2003: 289). Vizitator Pérraud je također dobio papino pismo imuniteta. Ovi skandali su pokazali slabe točke Reda - de Pérrauda i francuski odjel. Kralj je tada ukazao Klementu na ispovijest vizitatora de

Perrauda o prijestupima templara i tražio da se time pozabavi, no Papa je prečuo jer je slutio igru za položaj velikog meštra. Međutim, ipak je od Molaya tražio pismenu kopiju *Pravila*, vjerojatno radi provjere. Budući da je Papa potekao iz redova vojne aristokracije, nisu ga toliko zabrinjavale priče o investituri novaka, koliko insinucije o herezi (Frale 2010: 151-159).

Kraljeva strategija širenja glasina protiv templara i infiltracija dvanaest kraljevih špijuna u redove Hrama postigla je veliki uspjeh (Barber 2006: 66). Tada je sam veliki meštar od Pape zatražio da provede istragu nad templarima, jer više nije mogao trpjeti ogovaranja, o čemu je Papa pisao kralju 24. srpnja 1307. g. (Barber, 2006: 63). Premda je Hram bio podložan jedino Papi, postojao je jedan izuzetak. Radilo se o izvanrednoj ovlasti Honorija III. (1216-1227) koji je u jednom slučaju dopustio Inkviziciji da istragu protiv katarske hereze proširi i na članove triju redova: templare, hospitalce i cistercite, no ta ovlast inkvizitoru nije nikad opozvana. Zabilježeno je da je se jedan visoki templarski dužnosnik tajno sastao s Filipom IV, a tada je bio nazočan i prior hospitalaca u Francuskoj. Taj je templar kralju priznao tajne ceremonije. U vrhu Hrama je došlo do ozbiljnog rascjepa i tužakalo se kralju sa svrhom da uklone nepokolebljivca Molaya i nadomjesti ga popustljivijim Pérraudom. Kasnije je vizitator shvatio kraljeve namjere i upozorio braću da se spase bijegom, no oni mu više nisu vjerovali. I sam glavni inkvizitor, dominikanac Vilim de Paris, nasjeo je kraljevim smicalicama, uvjeren da će istraga pogoditi samo pojedince u Redu (Frale 2010: 161-164). No u zoru 13. listopada, kad su svi templari kraljevstva uhićeni, izašlo je na vidjelo da je proces nad templarima lukavo isplaniran, o čemu svjedoči i podatak o uhićenju templara koji iznosi povjesničarka Kathryn Reyerson. Naime, svi su templari u različitim dijelovima Francuskog kraljevstva uhićeni u isti dan i isti sat, unatoč velikim poteškoćama u komunikaciji i putovanjima u ono vrijeme (Reyerson 2004: 53).

4.2. Uhićenja

Nema sumnje u to da bi templari bili bilo kakva vojna prijetnja Francuskoj, jer su vojnici bili potrebni na Istoku. Barber donosi podatak da je prosjek starosti templara bio 41.5 godina, a vjerojatno niti nisu bili unovačeni kao borci (Barber 2006: 69). 138 templara je uhićeno i zatvoreno, podvrgnuti su mučenju, od čega ih je 36 umrlo na mučilima tvrdeći da su nedužni, a većina je priznala krivnju za neke ili za sve optužbe, prikazavši se kao žrtve koji su slušali naredbe nadređenih. Priznali su i svi vođe Reda: veliki meštar, vizitator Hugo de Pérraud i Geoffroy de Charny, preceptor Normandije. Nakon uhićenja templara, kraljev savjetnik Vilim de Nogaret je okupio mnoštvo ljudi u vrtovima kraljevskog dvorca te je objavio optužnicu protiv templara za nijekanje i vrijeđanje Boga, sodomiju i tajno obožavanje idola. Kralj Filip IV. diljem Europe je poslao pozive za uhićenje templara, no gotovo da nije bilo odaziva, a neki su odgovorili da je to u

nadleštvu pape. Jakov II. Aragonski (1291-1327) branio je Red zbog njihovih velikih zasluga protiv Saracena, a engleski kralj Eduard II. (1307-27) uputio je pisma nekim europskim kraljevima da budu oprezni jer da su optužbe protiv templara vodile pohlepa i kleveta (Pernoud 2005: 131). Mnogi suvremenici, posebice iz Italije, bili su uvjereni da je novac bio glavni razlog za napad na Hram. Za Dantea, „pohlepa je tekla u krvi Kapetovića, a Filip Lijepi bio je novi Pilat koji je 'razvio svoja jedra otimačine' prema Hramu“ (Barber 2003: 298).

Papa Klement poslao je kralju energično pismo u kojem mu je zamjerio što uzima sebi pravo rimskog biskupa (Barber 2006: 87). Kralj je ipak morao popustiti i u lipnju 1308. g u Poitiers je poslao skupinu od sedamdesetak zatočenih templara, pomno izabраниh - među njima je bilo i izopćenika koje je teretio sud templarskog reda, kako bi pred Papom izazvali najgori mogući dojam. Na saslušanje su poslani i veliki meštar, vizitatori Istoka i Zapada, te prefekti Normandije i Akvitanije te Poitoua, međutim, njih su zadržali kod kraljevske utvrde Chinon, a Papi je bilo rečeno da su bolesni (Frале 2010: 183-184). Odbor kardinala na čelu s Papom od 28. lipnja do 2. srpnja 1308. g. provodio je istragu nad templarima. Postupak se vodio pošteno, bez pritisaka na optužene, koji su čak pozvani da prijave mučenja kako bi se utvrdilo koje su činjenice iz njihova priznanja iznuđene. Klement je osobno prisustvovao preslušanjima i uspio je shvatiti da je kušnja na inicijaciji templara imala jednu posebnu svrhu, uz druge prostačke i nedostojne pojave poput zlouporabe položaja te drugih niskosti koje se nisu odnosile na krivovjere, no ipak su okaljale čast Reda koji je dva stoljeća smatran perjanicom kršćanstva. Još uvijek nije do kraja razjašnjeno što se točno događalo na obredu inicijacije jer su gotovo svi izvori o templarima vezani uz sudski proces i obiluju krivotvorinama i iskazima s mučila. Barbara Frале je u svojim istraživanjima ispisala katalog iskaza templara tijekom procesa i otkrila mnoštvo informacija o tajnim običajima Hrama prenošenih usmenim putem (Frале 2010: 166). Malo je tko unutar Reda, osim velikog meštra i Vijeća mudraca, poznavao *Pravilo* u cijelosti, a i sami preceptoru su poznavali samo odlomke koji su se odnosili na njihove posebne službe. Ostali su pravila saznawali od svojih nadređenih, i stoga su se izmiješala službena - pisana, i neslužbena - nepisana pravila (Frале 2010: 172). Međutim, važno je naglasiti da je *Pravilo* postojalo u mnogo primjeraka i da ono nije bilo tajna. Kopije su dane na proučavanje braći koja su znala čitati, a u mnogim je precepturama *Pravilo* bilo jedno od knjiga koje su se naglas čitale tijekom objeda. Dakle, svi su templari znali da su sodomija i hereza bili najgori prijestupi, koji su za sobom povlačili automatsko isljučivanje iz Reda i najošrije kazne, a upravo su ih za to na prvom mjestu optuživali njihovi tužitelji (Newman 2007: 54).

Ceremonija pristupanja Redu bila je ključni element koji je presudio templarima i koji je i danas kamen smutnje. Tradicija inauguracije novih templara imala je svrhu predočiti teška iskustva templara koji su uspjeli pobjeći i preživjeti torture islamskog zatvora, te je bila priprema na okrutnosti koje ih čekaju ako padnu u ruke Saracena koji su zarobljene kršćane prisiljavali da se

odreknu Krista i pljunu na križ, te da prihvate islam. Vulgarni dodaci kasnijeg su podrijetla, kad je disciplina počela opadati te se nije previše vodilo računa o preodgoju vitezova koji su stupali u Red kao surovi i neotesani vojnici. To je teško naštetilo Redu, jer ni preceptor ni subraća novaku nisu davali objašnjenje i novak je sam morao dokučiti smisao. Preceptori su prezirali taj dio ceremonije, ali su ga smatrali nužnim za otkrivanje hrabrosti i karaktera ratnika; trebalo je proizvesti šok na novaka kako bi preceptor provjerio njegove instinktivne reakcije koje bi iz iznenađenja i straha prešle u hrabrost, ponos, odlučnost ili sposobnost samokontrole - u vrline koje su bitne za ulogu operativca ili zapovjednika. No, ako je držanje novaka bilo plašljivo ili je prebrzo iskazao poslušnost, ili čak pretjeranu drskost, dodijelili bi mu se drugi zadaci i on bi ostao na Zapadu gdje bi se bavio diplomacijom i upravom (Frale 2010: 172-173).

Glavna točka optužnice bila je tajno klanjanje idolu u obliku muške bradate glave. Novija istraživanja donose jasne tragove postojanja Kristove slike koju su templari poštovali, a stručnjaci za liturgiku još uvijek proučavaju fenomen poštovanja Svete Kristove Krvi koju su templari slavili jedinstvenom liturgijom u sjećanje na Kristovu posljednju večeru prilikom koje su se pričješćivali samo vinom kao Krvlju Euharistije, nepoznatom igdje drugo u Katoličkoj Crkvi (Frale, 2010: 175-176, 203). Na tu su se činjenicu kasnije nadovezale okultne priče o tzv. Svetom Gralu iz kojeg je navodno Krist pio na Posljednjoj večeri. Povjesničari su puno pisali o toj temi kako bi razotkrili pravu istinu, a ona se svodi na samo jednu rečenicu: „Gral je plod mašte. On ne postoji i nikad nije postojao“ (Newman 2007: 365). No, nagađa se da su templari bili čuvari Kristova ukopnog pokrova, znanog kao Torinsko platno i dosta je indikacija tomu u prilog, no znanost o tome još uvijek nije dala konačni sud. Templari su također bili čuvari najsvetijih relikvija Kristove muke što nam potvrđuju onovremeni zapisi poput pjesme *Parzival* Wolframa von Eschenbacha (Frale 2010: 203).

4.3. Sporazum u Chinonu

Nakon što su legati podnijeli izvješće Papi, on je suspendirao Inkvizijski sud u Francuskoj, a bulom od 22. studenog 1308. g. zapovjedio da se svi templarski posjedi moraju predati pod papinsku upravu. Dana 12. kolovoza 1308. g. Klement je proglasio bulu *Faciens misericordiam*. Dogovoreno je da će održati ekumenski koncil unutar dvije godine da bi razmotrili novi križarski pohod, kao i pitanje templara nad kojima će se provesti crkvena istraga i na osnovi svjedočanstava templara Papa je namjeravao izreći pravorijek. Tada je Papa proglasio ljetnu stanku, međutim je na prijevaru uspio poslati dvojicu kardinala u Chinon, gdje su templarski vođe saslušani i potom odriješeni od krivnje. Papa je zatim izdao drugu verziju bule s dodatkom odrješenja krivnje templarskih vođa i zaštitio ih imunitetom. Kralj je zaprijetio da će zahtijevati proces protiv

Bonifacija VIII, a oko njega su se okupili francuski biskupi za slučaj formiranja francuske Crkve (Frале 2010: 187-190, 193). U opasnosti od krize shizme, Papa je otvorio biskupijske istrage. Biskupi su očekivali obnovu Reda jer je Papina bula o provođenju istrage započinjala riječima "Iskazujući milosrđe", dakle, nije osudila templare. 5. lipnja 1309. g. Klement je Inkviziciji vratio sudsku vlast, no uz ograničenje da istragu mogu provoditi samo biskupi, a Inkvizicijski sud morao se držati po strani. Inkvizicija je isključena ili stoga što je Papa shvatio da templari nisu heretici ili zbog zlouporabe. Kasnije je Koncil u Vienneu 1312. g. na Papin prijedlog usvojio dva akta koji su ograničili rad Inkvizicijskog Suda (Frале 2010: 195-196).

Krajem 1309. i početkom 1310. g. počele su dijecezanske istrage. U Parizu je prvi crkveni odbor saslušavao templare koji su se javili da žele braniti Red. Mnoga svjedočenja templara izgledala su ovako: Aymon de Barbonne izjavio je da je triput bio mučen i sedam tjedana bio na kruhu i vodi; Jean de Furnes je istaknuo da ga je tortura natjerala da prizna stvari koje nisu bile istinite (Barber 2006: 145); Aimery de Villiers-le-Duc bacio se na koljena i preklinjao odbornike da kralju ne otkriju što će sada reći – povukao je svoja priznanja na mučenjima, ali se bojao da bi, ako ponovno bude mučen, „priznao da bi ubio i samog Gospodina ako bi se to od njega tražilo“ (Pernoud 2005: 142). Ponsard de Gizy, preceptor Paynsa je posvjedočio: „Sve što su on ili druga braća priznali u prisustvu biskupa Pariza ili drugih (kraljevih ljudi), bile su laži.“ Te su stvari rekli „kroz nasilje i na račun opasnosti i straha jer su bili mučeni od njihovih neprijatelja.“ Spomenuo je kako je u Parizu na mučilima ubijeno tridesetšestoro braće, a također i mnogi drugi u drugim mjestima. On je bio pripravan braniti Red ako bi mu se odobrila pomoć i savjeti dvojice braće, Reginalda de Provinsa i Pietra de Bologne, a čak je i priložio dokument s popisom neprijatelja Reda. Na pitanje je li bio mučen, Ponsard je odgovorio da je u tri mjeseca prije nego je priznao, bio bačen u jamu s tijesno vezanim rukama - da je ponovo mučen „on bi porekao sve što sada govori, i rekao sve što netko želi“ (Barber 2006: 146).

Novi ciklus saslušanja počeo je u veljači 1310. g, gdje su došli templari cijelog kraljevstva i njih 597 je zatražilo da ih se ispita kao svjedoke obrane. Mnogi su pričali o mučenjima i smrti, mnogi su tražili sakramente. Svećenik Jean Robert svjedočio je da je čuo mnoge ispovijedi i nije našao nijedan od spomenutih poroka. Dana 28. ožujka 1310. g. u vrtu u blizini biskupove kuće okupilo se 546 svjedoka branitelja, gdje je odbor za istragu pročitao svih 127 točaka optužnice i zatražio da imenuju prokurate, odnosno predstavnike koji bi svjedočili u ime sviju. Tu su se istakla dvojica svećenika, preceptor Orléansa Reginald de Provins te Pietro de Bologna, prokurator Reda pri rimskom sudu. Oni su se požalili na užasno stanje templara: nedostatak sakramenata, oduzimanje redovničkog habita i svih stvari, zatočeništvo u najgorim uvjetima, okovani u lancima i mučeni. Požalili su se i da su sva braća koja su umrla u zatvoru pokopana izvan posvećenog tla i bez sakramenata (Barber 2006: 152). Nitko od templara nije mogao prići velikom meštru, zato su

oni tražili da meštar i preceptori provincija budu nazočni kako bi se mogli savjetovati s njima, i da se prokurator ne mogu imenovati bez odobrenja velikog meštra. Odbor je odgovorio da su meštar i drugi vođe odbili braniti Red, osim pred Papom.

Templari su sklopili odlučnu obranu. Hrabro su nastupili svećenici Bologna i Provins, vitezovi Chambonnet, Sartiges i Bernard de Foix, braća Robert Vigier, Jean de Montréal, Matthieu de Cressonessart, Jean de Saint-Léonard i Vilim de Givry (Barber 2006: 159-160). Oni su ukazali na mnoge pogreške u procesu i kraljevu stranku doveli u nepriliku. Tvrdili su da priznanja templara nemaju vrijednost jer su dobivena pod prisilom i zahtijevali su da pri ispitivanju templara ne smije biti prisutan nijedan laik, kao ni bilo koja druga osoba u čije se poštenje s razlogom može sumnjati. Pitali su istražitelje kako to da se vjerovalo onima koji su u strahu od mučenja priznali sve što se od njih tražilo, a ne onima koji su „poput mučenika Kristovih umrli prilikom mučenja kako bi obranili istinu... te oni koji su pretrpjeli i još uvijek svakodnevno u zatvoru trpe tolika mučenja, kažnjavanja, nevolje, tjeskobe, oskudicu, jad i bijedu, (Pernoud 2005: 140). Pitali su zašto izvan Francuske nijedan brat Hrama nije rekao ili podržao laži izmišljene protiv Reda, i zašto vjeruju onima koji imaju korist od optužbe i osude Reda. Izlaganje Provinsa ozbiljno je pogađalo zakonitost uhićenja i sudskog postupka i ukazalo na sve proceduralne pogreške. On je tvrdio da se proces protiv templara mogao nastaviti jedino u tri slučaja: optužbe, prokazivanja, ili na traženje suda. Ako ih je netko optužio, taj se trebao i pokazati, te podnijeti troškove suda ako je nepravedno iznio optužbu. Ako se radilo o potkazivanju, tada se potkazivač ne otkriva na sudu, no on je imao moralnu dužnost upozoriti braću prije nego ih prijavi sudu. Ako, je pak, tužba došla od suda, tada je sud morao dopustiti obranu prema proceduri. Jean de Montréal je u odlično složenoj obrani govorio o istinskim temeljima Reda, ustrajanju u neporočnosti, o tome kako su ih svugdje poštovali i tražili u službe kraljevi Francuske i drugih kraljevstava, kako su se nesebično predali u obranu od Saracena, posebno s kraljem Lujem Svetim, o junačkoj pogibiji meštra de Beaujeua i tristo braće na Akri. Nabrojio je i čudesna znamenja kao Božji dar i potvrdu njihove svete službe. Na kraju je iznio golemu brojku od 20 000 braće templara koji su poginuli u Svetoj Zemlji u obrani kršćanstva (Barber 2006: 157-158).

Obranu Hrama odlično su vodili Bologna, Provins, Sartiges i Chambonnet „bili su prisutni tijekom ispitivanja svjedoka i mogli su pozitivno utjecati na suđenje... Oni su uzdrmali templare iz njihove pasivnosti i dali im nadu da nije sve propalo. Štoviše, oni su s velikim umijećem preuzeli zadaću potkopati nestabilni zakonski temelj na kojemu je počivalo uhićenje i suđenje templarima“ (Barber 2006: 162). Kraljevi su ljudi na svaki su način nastojali skupiti dokaze protiv Reda i kazniti ih, kao u tragičnom slučaju pedesetčetvorice templara koji su po kraljevoj zapovijedi 1310. g. spaljeni na lomači, a izjasnili su se nevinima. Teolozi Sorbonne proglasili su ovaj čin nezakonitim, no kralju više nije bilo potrebno njihovo mišljenje. Odbornici ipak nisu uspjeli branitelje postaviti

na biskupijske sudove, a proglašena je stanka do studenog 1310. g. Međutim, veliki obrat se dogodio nakon što je Pietro de Bologna netragom nestao u zatvoru, a ostali, većinom nepismeni templari, odustali su od borbe. Na ponovnom saslušanju, templari su izjavili da se drže prethodnih priznanja, a nije saslušan niti jedan svjedok obrane (Frале 2010: 198).

Odbor je proglasio završetak rada 5. lipnja 1311. g, nakon dvije godine rada. Izvještaji o istragama iz cijelog kršćanskog svijeta poslani su Kuriji. Sudski postupci u različitim područjima pokazuju orijentaciju biskupa: u Francuskoj i područjima pod francuskim utjecajem bilo je puno zlouporaba, mučenja i prijevara, dok drugdje, kao na Iberskom poluotoku ili Cipru, dokumenti dokazuju poštovanje Papine odredbe. Na Cipru je bilo vitezova koji su sudjelovali u obrani Akre i oni su u svjedočenjima podsjećali na junaštva i vjeru templara i slavnog meštra Beaujeaua (Frале 2010: 196-197). Papa i koncilski oci zatvorili su se u opatiju Maucène gdje su tjednima istraživali dokumente saslušanja. Do samog kraja Papa se bio nadao da će Hram ipak preživjeti. Istraga je pokazala da su prvotna priznanja svi templari dali na mučilima, no kad su se pojavili templarski branitelji, ta su priznanja povučena. Međutim, nakon što je ubijen branitelj Bologna, odustali su od borbe i ponovili priznanja, čime su formalno bili pomireni s Crkvom, te su mogli ostati doživotno u nekadašnjim templarskim kućama ili po želji prijeći u neki drugi red (Frале 2010: 197-198).

Sudski postupci u različitim područjima pokazali su orijentaciju biskupa - u Francuskoj i na područjima pod francuskim utjecajem bilo je puno zlouporabe, mučenja i prijevara, kao i u Italiji, gdje je Filipov stric, Karlo II. Napuljski (1285-1309) izvukao priznanja mučenjem, međutim, na biskupijskim sudovima su povučena, a dosta ih je i oslobođeno, vjerojatno stoga što je talijansko svećenstvo zaziralo od Pape i Francuza. U Njemačkoj se templarima također blago sudilo, pa čak su bili i odriješeni, no Papa je to kasnije poništio. U vrijeme suđenja, na Britanskom je otočju bilo 229 templara, većinom u Engleskoj. Eduard II. je nerado prihvatio inkvizitore, a oni su imali dodatni problem jer su engleski zakoni zabranjivali mučenja. U Londonu su sudili četrdesettrojici templara koji su se izjasnili nevinima, no premda je većina ustrajala u nevinosti, morali su priznati krivnju i tako izbjeći lomaču. Meštar William de la More i mnogi drugi templari ustrajali su u nevinosti bratstva i umrli u zatočeništvu. Na zidovima Cobb Halla u Lincolnu urezani križevi i natpisi svjedoci su njihova zatočenja (Napier, 2007: 178-184). Kad su počeli progoni templara u Aragonu, Jakov II. ih je isprva branio, međutim je kasnije promijenio stav, možda kako bi se okoristio njihovim imanjima. Neki su se templari utvrdili u Miravetu i 10 mjeseci pružali otpor, dok je zamak Chalamera izdržao do srpnja 1309. g. Iberski su vladari izbjegavali osuditi templare za herezu, jer bi tako njihova imovina pripala Papi, stoga su templari bili oslobođeni optužbi. Nakon ukinuća Reda, vladari su od ostataka Hrama ustrojili nove vojne snage. Godine 1317. Jakovu II. je odobreno osnivanje Reda Mantesa, a u Portugalu je 1319. g. osnovan Kristov red (LM 1977, 603-605, s.v. Templer, Barber 2003: 310).

U vrijeme istrage templara u Hrvatskoj, templarskom imovinom je upravljao ban Pavao Šubić, no nije poznato jesu li dragocjenosti iz sv. Krševana pripale banu ili hospitalcima. Dana 12. kolovoza 1308. g. papa Klement V. je uputio nadbiskupu Kaloče i biskupima Zagreba i Erdelja poziv da dođu na sabor u Vienne, koji bi se trebao održati za dvije godine, radi odluke o templarima. Nije poznato jesu li išli, ali je pismo upućeno kaločkom nadbiskupu stiglo sa 17 mjeseci zakašnjenja i nije poznato je li Papa zadržavao pismo ili netko drugi (Dobronić 1984: 50, 52). Poziv na sabor nije bio upućen templarskom meštru Ugarske i Hrvatske, što znači da templari ovdje nisu bili direktno optuženi. Adam Baltazar Krčelić je u 18. stoljeću zabilježio da nema zapisa je li Kažotić proveo istragu nad templarima. Poznato je da je Kažotić s propovjedaonice svake godine iznosio sve troškove i račune o templarskim imanjima, kako bi sve bilo pošteno. Godine 1310. kralj Karlo Robert podijelio je templarske posjede, no po Papinoj uredbi kasnije su dodijeljeni hospitalcima. Onima koji su se pokajali, bilo je dopušteno ostati na dobrima templara ili su mogli prijeći u drugi red. Ivan Arhiđakon spominje da je 1314. g. u Zagrebu održana sinoda o templarima, ali o tome nema zapisnika (Dobronić 1984: 51, 52).

Raspuštanje templarskog reda u Hrvatskoj nije bio previše dramatičan događaj. Templari Zagrebačke biskupije smjestili su se u Novoj Vesi, gdje su proveli ostatak života, a moguće je i da su neki prešli hospitalcima. Ostale templarske posjede dobili su hospitalci kao i Vranu u zaleđu Zadra i Šibenika; podatak iz ožujka 1314. g. donosi vijest da je magistar hospitalaca za Ugarsku i Hrvatsku boravio u nekadašnjem templarskom preceptoratu Dubica (Dobronić 1984: 53). Sudbina templara u Dalmaciji nije nam previše poznata; zadarski nadbiskup Jakov pozvan je na sabor u Vienne, ali nije poznato je li išao (Dobronić 1984: 53). Klement V. je zadarskom biskupu Aleksandru poslao dekret da se templarska imanja dodijele hospitalcima. Splitski nadbiskup Petar dobio je isto pismo sa zaključcima sabora u Vienneu, po kojem im je bio predan i veliki samostan u Vrani .

4.4. Kraj Reda

Na koncilu u Vienneu 1312. g, bulom *Vox in excelso* Klement V. je proglasio ukidanje Reda, a nad njima je izrečena samo suspenzija, bez konačne presude, dok se slučaj ponovo ne otvori. Papa je to objavio pod kraljevskom vojnom stražom, čak fizički stisnut između kralja i prijestolonasljednika. Tim činom je Papa prekinuo istragu o redu templara i zaštitio Katoličku Crkvu od napada francuske krune. Odlučeno je da će bivši templari moći ući u druge redove, pa čak i u red hospitalaca, a posjedi Reda dodijeljeni su hospitalcima za križarske ratove kako bi se poštovala volja donatora (Frale 2010: 197-198, Pernoud 2005: 145). U dokumentima sa suđenja nije bilo potvrde optužbe za krivovjerje, nego su naveli da je to za dobrobit Crkve. Vođe Hrama, koji su

još uvijek bili u zatvoru, pravno je štitio imunitet dan od Pape koji je čekao pravu priliku da ih oslobodi i odredi im kućni pritvor u papinskoj Kuriji. Velikom meštru su u više navrata zapriječili da razgovara s Papom. Kad je shvatio da je Papa prepustio Red njegovoj sudbini, meštar se pokajao za ustupke u Chinonu kad je priznao neke optužbe na svoj račun i zatražio oprost, jer je tim činom mislio dobiti odrješene potrebno za reformiranje Reda (Frale 2010: 198). Bulom *Ad providam* 2. svibnja 1312. g. papa Klement V. dodijelio je templarske posjede hospitalcima, a većina bivših templara dobila je mirovine i čak nastavila živjeti u nekadašnjim templarskim kućama; dok su drugi poslani u kuće cistercita, augustinaca i nekih drugih redova (Pernoud 2005: 145).

Početakom 1314. g. kralj je zahtijevao odluku o sudbini templarskih vođa, koje je Klement *de facto* oslobodio optužbi i vratio u krilo Crkve, pa čak i odobrio de Molayu da kapelan svaki dan služi misu u njegovoj ćeliji. Vitez koji je čuvao zarobljene templare u njihovoj prebendi svjedočio je o euharistijskom čudu na misi koju je templarski kapelan slavio: hostija koju je uzdigao za vrijeme Euharistije u njegovim rukama je postala golema i blistala toliko da je zasljepljivala oči (Frale 2010: 199). Jedini je Papa mogao izreći konačnu presudu i kralj je strahovao da bi templarski Glavni stožer mogao reformirati Red. Međutim, Papa je godinama bolovao, a kad je njegova bolest ušla u završni stadij, jedino što se još moglo učiniti je staviti odredbu o njihovom doživotnom pritvoru pod nadzor Kurije, što bi templarima spasilo živote, a francuskom kralju jamčilo da neće doći do ponovnog uspostavljanja Reda. međutim, nakon što su veliki meštar i njegov najvjerniji drug, preceptor Normandije, Geoffroy de Charny, čuli presudu biskupa o doživotnom pritvoru, protestirali su i proglasili nevinost templarskog reda od svih optužbi koje su im pripisali. Odbor biskupa je ostao zatečen i prekinuli su sjednicu. Kad je kralj vidio da mu iz ruke izmiče kompromis koji je bio dogovorio s Papom, pobojavao se da nestanak templarskog reda više nije tako siguran i odlučio na potez koji je konačno stavio točku na templarsko pitanje - dao je oteti dvojicu vođa i spaliti ih kao heretike na lomači na Židovskom otočiću u Seini, nakon večernje mise (Frale 2010: 199-200).

Izvori koji donose izvještaj o lomači, odreda svjedoče o velikom junaštvu dvojice vitezova redovnika. Molay je zatražio da mu krvnici odvežu ruke, a zatim se okrenuo prema katedrali Notre-Dame i podigao ruke u molitvi Djevici Mariji kojoj je sveti Bernard posvetio njihov red, i u čije su ime stavljali početak i kraj svega, pa je ovom molitvom veliki meštar želio u slavi potvrditi kraj templara i svečano iskazati svoju kršćansku vjeru. Masa se bila uskomešala i neko vrijeme su čekali s paljenjem vatre. Templari su tražili da im lica budu okrenuta prema crkvi, te su umrli „s najspokojnijom odvažnosti“ (Pernoud 2005: 147). Pjesnik Geoffroy de Paris zapisao je da je Molay pred sud Božji pozvao francuskog kralja i Papu koji ih je napustio (Frale 2010: 200). I zaista, Klement je umro mjesec dana iza toga, 20. travnja 1314. g, a čini se da na samrtnoj postelji sebi nije mogao oprostiti tragični kraj templara. Filip Lijepi skončao je u studenom, u 47. godini, a

uskoro je izumrla i loza Capeta. Vilim de Nogaret, glavni mozak progona, prvi je umro, u travnju 1313.g, a iste te godine umire i drugi čovjek progona, Vilim de Plaisians (Pernoud 2005: 146). Priče o Božjem sudu nad krivcima i izvanrednoj hrabrosti dvaju vitezova na stratištu prenosile su se i prenosit će se kroz ljudski naraštaj do vijeka (Napier 2007: 198-199).

Kraj templara ovako je sažeo povjesničar Tyerman: „Nasrtaj na templare postao je zloglasan po ogavnosti optužaba uperenih protiv njih, barbarstvu u načinu na koji su francuski inkvizitori koristili torturu, nedosljednom vodstvu Klementa V, zbrkanoj obrani koju je ponudio Red i zagriženoj nemilosrdnosti Filipa IV. Francuskog i njegovih ministara, naročito Vilima de Plaisiansa i Vilima de Nogareta“ (Tyerman 2011: 815).

Privremena mjera o suspenziji Reda do danas nije povučena, stoga još uvijek ostaju otvorena nebrojena pitanja o krivnji ili nevinosti templara. Nedovršeni događaji otvaraju prostor za mnoga dodavanja i interpretiranja. Na žalost, možemo samo nagađati gdje je završio templarski arhiv koji bi rasvijetlio mnoge tajne o njima. Tim pitanjem se sustavno bavio njemački povjesničar Rudolf Hiestand koji smatra da je arhiv spašen nakon pada Svete Zemlje i donesen u Europu. Navodi nekoliko mjesta gdje se mogao čuvati, do 1187. g. je zasigurno bio u Salomonovu hramu, a nakon Saladinova osvajanja premješten je u Akru, prema navodu Templara iz Tira 1291. g. da Red čuva svoje blago u tornju uz more, a Hiestand smatra da su u dvorcu Atlit čuvali barem kopije važnijih dokumenata, ako ne i cijeli arhiv jer se očekivao napad na Akru i jer je Atlit evakuiran po nekom rasporedu. Hiestand argumentira da je te godine arhiv preživio jer postoji dokaz da je prepisivač iz 14. st. mogao upotrijebiti izvorni dokument datiran prije pada Akre, a također, Molay ne bi mogao Papi dostaviti templarsku povelju da je ona bila izgubljena 1291. g. Najvjerojatnije je arhiv ostao na Cipru jer veliki meštar nije imao namjeru napuštati Istok, a moguće je i da je bio kod hospitalaca (Barber 2006: 310, 311).

V. ZAKLJUČAK

Prema onome što znamo iz dokumenata i pisanih izvora, red templara je izvorni i jedinstveni katolički red, nastao iz velike potrebe za zaštitom kršćanskih svetih mjesta i kršćana u Svetoj Zemlji, te kao pomoć križarskim vojskama, čiji su ključni element uskoro i postali. Osim goleme važnosti za križarske ratove, Red je donio novost i u pogledu viteštva i unio velika poboljšanja u ustroj srednjovjekovne vojske, vojnu disciplinu i taktiku u bitci. Kroz dva stoljeća postojanja ovaj je red iznio veliki teret u borbama protiv muslimanskih neprijatelja na Bliskom Istoku, jednako kao i sa Saracenima na Zapadu. Također, ovaj novi oblik viteštva donio je relativni red u europske vojske i utjecao i na smirivanje prilika u burnoj europskoj povijesti, već i zato što su ratna zbivanja premještena na Bliski Istok. Oni su imali golemu ulogu u europskoj politici i

suradivali su sa samim vrhom europskog društva. I sami templari bili su elitna skupina, proizašla iz europske političke elite, sudjelovali su u kreiranju unutarnje i vanjske politike europskih zemalja jer su mnogi kraljevi i velikaši ratovali u Palestini. Red je imao velike zasluge u prijenosu novca i dobara za potrebe križarskih ratova, jer su jamčili sigurnost od krađa i poštenu isplatu. Njihovi posjedi, koji su velikim dijelom bili baza za financiranje potreba kršćana u Svetoj Zemlji i križarskih ratova, bili su vođeni s velikom preciznošću i na najvišoj razini, tako da su mnogi kraljevi i moćnici tražili njihove usluge kako bi povećali svoje prihode ili popravili poslovanje.

Ovaj je red uživao sve povlastice i svu čast dok je situacija u Svetoj Zemlji bila povoljna. Međutim, kad su zaredali gubitci, potpomognuti uvelike pohlepom i razdorom moćnika, čega se ni sami templari nisu ustručavali, sva je krivnja pripisana upravo templarima, te stoga što su kao red izgubili svoju prvotnu namjenu, bili su pogodni da ih se uništi. Na vidjelo je izašlo kolika je snaga propagande i represivnog aparata vlasti, koja ih je oklevetala toliko da je od njih učinila mrzitelje vjere, a zatim su njihova dobra zaplijenjena. Veliki meštar i preceptor oteti su i ubijeni prije nego je Odbor biskupa donio pravorijek, a umrli su kao kršćani kojima je oprošteno i koji su po opunomoćenicima Klementa V. u Chinonu iznova primljeni u zajednicu katolika. Ipak, činjenica je da je ovaj red osnovan s ciljem obrane Svete Zemlje i da ga je nakon gubitka Jeruzalema bilo nužno reorganizirati i dati mu novu svrhu u mirnom okruženju Europe. Drugi razlog njihove propasti ipak snose sami templari jer su dopustili da popusti disciplina i pomalo je Red zahvatila duhovna i moralna kriza.

Američka povjesničarka Sharan Newman smatra da je činjenica što je puno templarskih spisa uništeno ili izgubljeno, išla na ruku pseudopovjesničarima jer nisu morali brinuti da će im čvrste činjenice ometati mitsku priču, kao što je bilo veliko njihovo razočaranje nakon što su dešifrirani hijeroglifi. Povjesničari se slažu da je veza s masonima čista izmišljotina te da oni nisu bili ezoteričko, heretičko društvo, niti su bili sodomiti, nego predani ljudi koji su se trudili „učiniti svijet boljim i spasiti vlastitu dušu“ (Newman 2007: 409). Danas postoje raznorazna društva nadahnutu karizmom templara, od dobrotvornih, kulturnih ili folklornih, do onih koji se proglašavaju „nasljednicima“ toga reda, baš kao da on nikad nije ni prestao postojati. Oni bi trebali odgovoriti na koji način njihovi članovi ispunjavaju tri zavjeta redovnika templara, zavjete poslušnosti, čistoće i siromaštva, te kojem vojničkom korpusu pripadaju. Templari su bili vojnici u sastavu regularne vojske, te redovnici obvezani na samaštvo, neposjedovanje dobara, i poslušnost starješinama i poglavaru Katoličke Crkve. Daljnja zapreka postojanju bilo kakvog društva templara, koja vrijedi i danas, Papina je odluka kojom stavlja izvan zakona svaki pokušaj njegove ponovne uspostave bez papinskog dopuštenja, a svatko tko bi se usudio koristiti imenom i oznakama Reda, bio bi ekskomuniciran. Ipak, od bilo kakvih prijetnji jača je ljudska želja da se okiti zaslugama i čašću templara čiji je isposnički i snažni karakter, kao i neustrašivi podvizi, zbilja učinio od njih

nadlljude, što mnogi radije pripisuju nekoj čudesnoj magiji, negoli odricanju, trpljenju i samosvladavanju koji mrcvare tijelo, ali snaže duh. Pravi templari su bili zbilja rijetki i već su 700 godina pokojni.

VI. BIBLIOGRAFIJA

Kratice

DMA: Dictionary of the Middle Ages (2004). Ed. Jordan, William Chester. New York: Charles Scribner's Sons.

LM: Lexikon des Mittelalters (1977). München, Zürich: Artemis Verlag. CD-ROM (Lex.MA.ABS, Version 4.1.5.0, Cop.1999.).

NCMH: New Cambridge Medieval History (2004). Eds. Abulafia, Fouracre, Jones, Luscombe, Riley-Smith. Cambridge: Cambridge University Press.

Izvori

Sveti Bernard iz Clairvauxa: *Knjiga vitezova Hrama*. U: James Wasserman, *Templari i asasini*. Zagreb: CID – NOVA, 2003, 309-319.

Literatura

Frale, Barbara (2010). *Templari*. Zagreb: Profil.

Tyerman, Christopher (2010). *Božji rat*, sv. 1. Zagreb: TIM press.

Tyerman, Christopher (2011). *Božji rat*, sv. 2. Zagreb: TIM press.

Barber, Malcolm (2003). *The New Knighthood*. Cambridge: Cambridge University Press.

Barber, Malcolm (2006). *The Trial of the Templars*. Cambridge: Cambridge University Press.

Abulafia, David (2004). The Rise of Aragon – Catalonia. U: *NCMH*, sv. V, 644-667.

Edbury, Peter (2004). The crusader states. U: *NCMH*, sv. V, 590-606.

Flori, Jean (2004). Knightly society. U: *NCMH*, sv. IV/1, str. 148-184.

Hehl, Ernst-Dieter (2004). War, peace and the Christian order. U: *NCMH*, sv. IV/1, 185-228.

Jordan, William Chester (2004). The Capetians from the death of Philip II. to Philip IV. U: *NCMH*, sv. V, 277-313.

Linehan, Peter (2004). Castile, Portugal and Navarre. U: *NCMH*, sv. V, 668-700.

Mayer, Hans Eberhard (2004). The Latin east, 1098-1205. U: *NCMH*, sv. IV/2, 644-674.

Reyerson, Kathryn L. (2004). Commerce and communications. U: *NCMH*, sv. V, 50-70.

- Riley-Smith, Jonathan (2004). The crusades 1095-1198. U: *NCMH*, sv. IV/1, 534-563.
- Vaucher, André (2004). The Church and the laity. U: *NCMH*, sv. V, 182-203.
- Dobronić, Lelja (1984). *Viteški redovi*. Zagreb: Kršćanska sadašnjost.
- Pernoud, Régine (2005). *Templari*. Split: Verbum.
- Napier, Gordon (2007). *Uspon i pad vitezova templara*. Zagreb: Mozaik knjiga.
- Gómez, Miguel (2004). *The Templars. Historical Warriors*. Madrid: Andrea Press.
- Newman, Sharan (2007). *The Real History Behind the Templars*. New York: Berkley Books.